

**Priručnik za integriranje
rodne dimenzije u srednje
stručno obrazovanje**

IMPRINT

Izdavač:

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Sjedište:

Bonn i Eschborn, Savezna Republika Njemačka

Projekat „Stručno obrazovanje u BiH“

Splitska 7, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

T + 387 33 223 785

F + 387 33 200 494

www.giz.de

Naslov publikacije: Priručnik za integriranje rodne dimenzije u srednje stručno obrazovanje

Urednica: Lejla Gačanica

Autori/ce (prema redoslijedu doprinosa u Priručniku): Elmira Didović-Spahić, Erma Bošnjaković, Nermina Karahmetović, Safet Kajević, Azra Bajrović, Selma Bukva Drakovac, Indira Likić, Berma Čakar, Amira Fejzić, Edin Heco, Maja Hadžisalihović, Ulfeta Omerčić, Merisa Nalić, Fatima Fazlagić, Haris Bunjo, Sabina Makota, Mirnes Hrvat, Alma Mahmutović, Ensar Kokor, Ajdin Kadić, Neldin Trako, Selim Jusić, Suvad Delić, Sejdefa Kajević, Adela Srkalović, Azra Brka, Mersiha Kurtić, Dženetina Jusufbašić, Besim Salkić, Idham Kruško, Stanislava Matić, Lejla Telarević.

Lektura: Libar Agencija

Dizajn: MITA Group

Mjesto i godina izdavanja: Sarajevo, septembar 2022. godine

Projekat „Stručno obrazovanje u BiH“ provodi Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH u ime Vlada Švicarske i SR Njemačke.

SADRŽAJ

Uvod	5
Kako koristiti Priručnik	6
Alati rodne ravnopravnosti u srednjem stručnom obrazovanju	8
1. Rodne uloge i stereotipi	10
2. Jednakost i nediskriminacija	18
3. Osnaživanje različitosti	26
4. Uključivanje rodne komponente u postojeće obrazovne aktivnosti	32
5. Rodno odgovorna pedagogija	42
6. Izvan kurikuluma – gdje se može djelovati?	51
Zaključak	59
Bibliografija	60

Uvod

Pravo na pristup obrazovanju je pravo garantirano Ustavom i međunarodnim dokumentima. Škole su ključne za oblikovanje vrijednosti mladih ljudi, uvelike doprinoseći načinu na koji se rod i spol doživljava i načinu na koji se formiraju rodni odnosi. Rodni stereotipi u obrazovanju su vidljivi i rasprostranjeni. Ranije analize su ukazale da su najvažnije tačke otpora u eliminaciji rodni stereotipa u obrazovanju neprilagođeni kurikulumi, udžbenici puni rodni stereotipa, nedostatak obrazovanja nastavnog osoblja o pitanjima rodne ravnopravnosti, neiskorištenost časova odjeljske zajednice.

Sadržaji vezani za pitanja ravnopravnosti spolova predstavljaju integralni dio predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja, te visokoškolskog obrazovanja, kao i cjeloživotnog obrazovanja i usavršavanja, te uključuju pripremu oba spola za aktivno i ravnopravno učešće na svim područjima života. Ti sadržaji, također, moraju uključivati nediskriminacijska znanja o ženama i muškarcima, uklanjanje neravnopravnosti spolova i rodni stereotipi u obrazovanju na svim nivoima i uvažavanje rodni aspekata u svim obrazovnim područjima.

Promoviranje rodne ravnopravnosti u obrazovanju i kroz njega preduslov je postizanja ravnopravnosti žena i muškaraca u svim sferama života u društvu. Uključivanje rodne perspektive u obrazovanje odnosi se na inkorporiranje rodno odgovornih sadržaja u nastavni plan i program, ali i na svim drugim nivoima i procesima u obrazovanju. Cilj ovog priručnika jeste upravo da pruži alate za nastavni kadar koji bi omogućili uključenje jednakosti, različitosti i rodne perspektive u različita područja nastave, a posebno proizvodnje, reprodukcije i prijenosa znanja; dinamike nastave (nastavni materijali i metode; interakcija i ocjenjivanje) i institucionalne kulture (vannastavne aktivnosti, plakati i oglasi).

Priručnik je nastao u okviru projekta „Stručno obrazovanje u Bosni i Hercegovini“ koji provodi Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH u ime Vlada Švicarske i SR Njemačke i kao rezultat 5 modula treninga iz oblasti rodno odgovornog obrazovanja, koje je pohađalo 50 nastavnika i nastavnica iz srednjih stručnih i tehničkih škola iz Kantona Sarajevo, Zeničko-dobojskog kantona i Bosansko-podrinjskog kantona Goražde.

Teme obrađene u priručniku identificirane su kroz treninge i diskusije s učesnicima/ama s ciljem obezbjeđivanja praktični alata za srednje stručne i tehničke škole, a koje se bave prepoznavanjem i adresiranjem rodni nejednakosti u ovoj obrazovnoj sferi. Priručnik polazi od teorijskih koncepata rodne ravnopravnosti i izazova, te koristi razumljiv jezik u definiranju termina i problema, nakon čega prelazi u prikaz praktični primjera i prijedloga za rad u učionici i školi. Priručnik će u tom kontekstu osigurati izradu pomagala u učionici i materijala za obuku nastavnika i nastavnica o rodnoj ravnopravnosti u obrazovanju.

Teme obrađene u Priručniku uključuju:

Promjenu društvenih i kulturnih stavova i svijest o ženama/djevojčicama u netradicionalnim sektorima;

Pružanje praktičnih alata i smjernica o tome kako efikasno uključiti rodnu perspektivu u strukture, sisteme, programe i aktivnosti srednjeg stručnog i tehničkog obrazovanja;

Rodno odgovornu pedagogiju;

Poticanje aktivnog učešća učenika/ca;

Formiranje sigurnog okruženja za različite potrebe, interese, afinitete učenika/ca;

Rad na časovima odjeljske zajednice;

Uključenje šire zajednice.

Kako koristiti Priručnik?

Obrazovanje je jedan od ključnih faktora u formiranju vrijednosti mladih osoba, ali i prostor koji mora biti oslobođen diskriminacije, stereotipa i rodnih uloga. Ravnopravnost u obrazovanju se stoga mora provesti u konkretne aktivnosti, odnosno prevesti s nivoa principa u nivo praktične primjene kako bi se osigurale mnogostruke koristi koje učenici/e, ali i škole, te šira zajednica imaju od punog razvoja potencijala djevojčica i dječaka.

Najvažniji međunarodni dokumenti koji reguliraju ženska prava su Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) iz 1979. godine, Deklaracija UN-a o uklanjanju nasilja nad ženama iz 1993.godine i Pekinška deklaracija i Platforma za djelovanje iz 1995. godine. Antidiskriminacijski zakoni koji se odnose na ravnopravnost spolova dio su pravne regulative za donošenje posebnih mjera usmjerenih na ispravljanje političke nejednakosti spolova. U BiH su krovni antidiskriminacijski zakoni Zakon o zabrani diskriminacije i Zakon o ravnopravnosti spolova, a zabranu diskriminacije sadrže brojni drugi zakoni (poput zakona o obrazovanju, zakona o radu itd.). Kako ove principe prenijeti u svakodnevni, praktični život srednjeg obrazovanja?

U promišljanju o značaju rodne ravnopravnosti u srednjim stručnim i tehničkim školama potrebno je imati u vidu specifičnosti ovih škola koje uključuju izrazitu podzastupljenost učenica, stereotipnu precepciju zanimanja, te način izvođenja nastave.

U adresiranju ovih orodnjenih elemenata koji utiču kako na pristup srednjem stručnom obrazovanju, tako i njegovom unaprjeđenju, važno je planirati rad kako s učenicima/cama, tako i sa školama, kolegama/icama, roditeljima i poslodavcima.

Osnovni cilj Priručnika je približiti ključne termine rodne ravnopravnosti, važne za prepoznavanje i rješavanje rodnih razlika unutar učionica, ali i van njih. Priručnik je namijenjen nastavnom osoblju srednjih stručnih i tehničkih škola, ali i svima koji rade direktno ili indirektno s učenicima/ama, školama i roditeljima. Upravo su ove tri kategorije ciljne grupe prema kojima je važno otvoriti procese osvještavanja rodnih nejednakosti i posljedica koje iz njih proističu.

U centralnom dijelu Priručnika, *Alati rodne ravnopravnosti u srednjem stručnom obrazovanju* nalazi se šest tematskih oblasti koje tretiraju različite segmente nastavnog procesa, te mogućnosti za rad s ciljnim grupama. Poglavlja počinju izdvojenim ključnim definicijama pojmova, koji čitaocima/teljicama trebaju omogućiti lakše snalaženje u samom tekstu. Tekstovi, u svom uvodnom dijelu, čine sažet pregled teorijskih osnova, te usmjeravaju ka njihovom značaju za srednje stručno obrazovanje.

Svaka od šest oblasti daje kratki teorijski pregled, te alate za praktičan rad – vježbe, primjere dobre prakse, aktivnosti. Praktični alati su pedagoški, rodno osjetljivi i testirani modeli koji trebaju pomoći nastavnom osoblju da koriste inovativne, nenametljive i odgovorne metode u adresiranju pitanja rodne ravnopravnosti. Prilikom kreiranja ovih alata posebno su uzeti u obzir kontekst – prisutnost patrijarhalnih i stereotipnih stavova u široj društvenoj zajednici, osjetljivost određenih tema, te odgovornost u radu s učenicima/ama.

ALATI RODNE RAVNOPRAVNOSTI U SREDNJEM STRUČNOM OBRAZOVANJU

Priručnik za integriranje rodne dimenzije
u srednje stručno obrazovanje

Unutar ovog centralnog dijela Priručnika bit će obrađeno šest oblasti važnih za postizanje rodne ravnopravnosti u obrazovanju, s akcentom na potrebe i mogućnosti unutar srednjeg stručnog obrazovanja.

Rodne uloge i stereotipi

Jednakost i nediskriminacija

Osnaživanje različitosti

Uključivanje rodne komponente u postojeće obrazovne aktivnosti

Rodno odgovorna pedagogija

Kako raditi s odraslima?

U identificiranju potreba za unaprjeđenjem unutar oblasti srednjeg stručnog obrazovanja, ravnopravnost spolova je važno pitanje koje prožima različite sektore i pristupe. Stručno obrazovanje tu nije izuzetak, kako u pogledu općeg stanja u obrazovnom sistemu, tako i povodom specifičnosti koje prate stručno obrazovanje. Neravnopravnost spolova strukturni je problem na globalnom nivou u smislu pristupa obrazovanju, javnim službama i razvojnim mogućnostima.

Socijalne i kulturne norme i dalje utiču na učešće žena u poslovima kojima dominiraju muškarci (poput građevinarstva, metalurgije itd.), ali i na pristup nastavi koja obrazuje ove kadrove. Rodno zasnovani stereotipi prožimaju naše društvo i pojedincima/kama pripisuju specifične uloge i odgovornosti na osnovu spola, a ne naklonosti, interesa ili vještina. Srednje stručno obrazovanje koje uključuje rodno odgovoran pristup ima potencijal da preusmjeri segmentaciju tržišta rada prema spolu i smanji jaz u učešću radne snage pomažući ženama da steknu vještine i obrazovanje neophodne za prelazak na bolje plaćene poslove. Pored toga, rodno odgovorno obrazovanje će unaprijediti odnose između učenika/ca, stvoriti poticajno okruženje i unaprijediti pristup i korištenje već postojećih resursa u obrazovanju (poput časova odjeljenske zajednice, građanskog obrazovanja, vannastavnih aktivnosti, umrežavanja škola itd). Koristi od rodno odgovornog pristupa obrazovanju tako ne ostvaruju samo djevojčice, već i dječaci i obrazovni sistem u cjelini – a u konačnici i tržište rada.

RODNE ULOGE I STEREOTIPI

Priručnik za integriranje rodne dimenzije
u srednje stručno obrazovanje

1. Rodne uloge i stereotipi

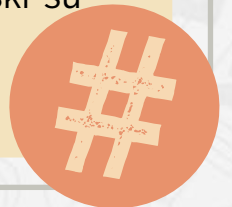
Ključni pojmovi

Rod se odnosi na društvene razlike između žena i muškaraca, razlike koje su naučene, koje se mijenjaju s vremenom i koje imaju širok raspon varijacija unutar jedne kulture i između kultura.

Spolom se smatraju biološke značajke koje obilježavaju ljudska bića kao žene i muškarce.

Rodne uloge čine skup očekivanih postupaka i ponašanja koji je povezan s činjenicom da li je osoba muškarac ili žena.

Rodni stereotipi su društveno konstruirane norme i naslanjaju se na očekivana ponašanja od žena i muškaraca, kulturološki su uslovljene.

Pojam rodne uloge definira se na osnovu društvenih pravila i pravila ponašanja koja se u sklopu određene društvene kulture podrazumijevaju za pojedince i pojedinke određenog spola. Često su rodne uloge određene tradicionalnim odgovornostima, religijskim uvjerenjima, porodičnim odnosima, odnosno poslovima podijeljenim na muške i ženske poslove. Prisutne su mnoge teorije koje govore o tome kako se rodne uloge razvijaju i održavaju u našem društvu. *Kognitivne teorije* svoje objašnjenje zasnivaju preko igara, igračaka, interesa i zanimanja kroz karakteristike zavisno od spola koje utiču na način i razvoj ljudskog mozga. *Biološke teorije* baziraju se još i na razlikama u fizičkim osobinama spolova. U osnovi *socijalnih teorija* za rodne uloge ističe se učenje po modelu koji je društveno prihvatljiv. Ukoliko se desi da dođe do odstupanja u odnosu na date obrasce ponašnja, moguće je da pojedinac ili pojedinka budu izloženi podsmijavanju, čuđenju i odbijanju ili izolaciji od društva.

No, kako su rodne uloge povezane s formiranjem ličnosti? U toku odrastanja u porodici i uključivanjem u društvene grupe u vrtić, školu, društvo svojim članovima/cama prenosi koje su to osobine, funkcije i očekivanja povezana s muškošću i ženskošću. Tako djeca (dječaci i djevojčice) uče koje su njihove uloge u društvu, kao i koje su posljedice odstupanja od tih zadatih normi.

Koncept „rodnih/spolnih uloga“ posmatra uloge statično, i budući da su zadate, drže se nepromjenjivima. Isto tako, koncept pretpostavlja da nosioci/teljice uloga dobrovoljno pristaju na svoju ulogu.

Stoga se lako upada u zamku da se ovakva društvena zbilja može mijenjati na individualnom nivou, nivou pojedinca/ke, no važno je podsjetiti da se radi o društveno nametnutim odnosima između muškaraca i žena, odnosima moći koje je teško mijenjati i koji zahtijevaju sistemski pristup, počev od porodice do školskog sistema. Stereotipi su, s druge strane, pojednostavljene generalizacije o određenoj grupi, rasi ili spolu, koje mogu sadržavati uvredljive pretpostavke. Stereotipi nisu nužno emocionalno obojeni, ali ako nismo u stanju uvidjeti i uvažiti individualne razlike, oni nas mogu odvesti do nepravde i diskriminacije. Oni nas mogu dovesti do toga da vidimo osobine koje neka osoba nema, a ne da vidimo one koje ima. Stereotipi se prenose kroz medije, knjige, stripove u kojima se određene grupe, kulture, rase i spolovi prikazuju stereotipno (npr. Afroamerikanci, Kinezi, Meksikanci, ljudi koji žive u pustinji). Na primjeru stereotipnog mišljenja da su „žene loši vozači“ – ukoliko žena napravi prekršaj, to ćemo uzeti kao dokaz da je naše mišljenje ispravno; ukoliko je žena izvanredan vozač ili čak postiže uspjeh na tom polju – to će biti predstavljeno kao izuzetak koji potvrđuje pravilo i učvršćuje predrasudu. Škole su mjesta na kojima se uočava prisustvo rodnih uloga i predrasuda. Postoje škole koje su podijeljene na osnovu spola, škole za dječake i škole za djevojčice, zatim postoji podjela u organizaciji raznih nastavnih takmičenja, npr. sportske aktivnosti, muške ekipe, ženske ekipe. Pri izboru zanimanja, upisa u srednju školu, ove razlike se ogledaju u razvrstavanju na muška i ženska zanimanja. Postoje nepisana pravila da npr. djevojčice ne mogu biti dobri vozači, mašinski tehničari, a dječaci dobri frizeri, cvjećari. U konkursima za upis u srednje škole sva zanimanja su ponuđena u muškom rodu (npr. ekonomski tehničar, frizer, kuhar). Pri zapošljavanju postoje također izražene predrasude u odnosu na poslove koje mogu bolje obavljati muškarci od žena i obratno. Primjer rada u vrtiću - teta u vrtiću ne može biti muško, ili rad u rudniku nije za žene. Uloga obrazovnog sistema je prepoznati i adekvatno raditi na razgradnji rodnih uloga i stereotipa. Važno je u tom pristupu uzeti u obzir kontekst, potrebe učenika/ca, te odabrati metode pogodne za srednje stručne i tehničke škole. Ovi pristupi svakako uključuju aktivnu ulogu škole, nastavnog kadra, ali i šire društvene zajednice.

Praktični alati za rad u struci

Praktični alati za rad u učionici obrađeni u ovom dijelu oslanjaju se na priručnik *A teachers guide to gender sensitivity in the classroom*.¹

1.

„Osluškivanje“ komunikacije među učenicima

Koliko često se dogodi da nastavnik/ca čuje neprimjerene opaske među učenicima/ama? Primjera radi: „On je upisao školu koja nije za dječake“ (dječak koji želi biti frizer) ili „Neće valjda ona biti automehaničarka, ne umije ona to...“ (jer je pak djevojčica). Da li su one rodno obojene? U toku samog nastavnog časa, ali i na odmorima, izletima, ekskurzijama, stručnim posjetama, nastavnik/ca bi trebao/la obratiti pažnju na interakciju među učenicima/ama.

Vježba: U situacijama u kojima djeca ismijavaju učenika zato što voli balet ili učenicu zato što voli fudbal, nastavnik/ca može djelovati na način da djeci ukaže kako bi se trebali ophoditi jedni prema drugima i zašto takvo ponašanje nikada nije opravdano. Primjer vježbe *Komunikacija među učenicima/ama*:

- Učenici/ice će biti zaduženi da zapišu jednu stvar koju bi željeli napraviti u životu (u domenu posla kojim se žele baviti), ali za koju smatraju da ukoliko je naprave, mogli bi naići na osude okoline.
- Učenici/ice će razmijeniti te bilješke s drugovima/aricama iz školskih klupa.
- Zadatak učenika/ce koji/a čita to što drug/arica želi napraviti, a za šta istovremeno smatra da bi mogao/la naići na osude, jeste da pokuša kroz razgovor s drugom/aricom da njega ili nju motiviše druga/ricu da to napravi, bez obzira na moguću osudu okoline.

1. Dostupno na: <https://www.aware.org.sg/wp-content/uploads/Teachers-guide-to-addressing-gender-stereotypes-in-the-classroom.pdf>.

Iniciranje razgovora na temu

Osim djelovanja onda kada je to neophodno tj. kada se situacija sama po sebi nameće, nastavnik/ca može raditi na prevenciji neželjenih slučajeva. Časovi odjeljenske zajednice mogu se produktivno iskoristiti kako bi razrednik/ca mogao/la uvidjeti da li učenici/ce razumiju šta su to rodni stereotipi, te da li su i u kojoj mjeri zastupljeni u razredu.

Vježba: Nakon što se učenicima/ama na jednom od časova objasni šta su rodne uloge, a šta su stereotipi, može se primijeniti sljedeća vježba:

- Učenici/ice će biti zaduženi da sami prepoznaju i navedu neke od primjera rodni stereotipa u svom okruženju.
- Nakon prepoznavanja rodni stereotipa, učenici/e trebaju razgovarati koliko su oni „opravdani“.
- Nakon razgovora, učenici/e trebaju zaključiti da svi primjeri rodni stereotipa koje su oni naveli ne moraju i ne trebaju biti njihov obrazac ponašanja u budućnosti. Nastavnik/ca treba podsticati učenike/ce da jasno iznose svoje stavove u porodici, među vršnjacima, društvu.

Stav nastavnika/ce prema rodni ulogama i stereotipima

Ukoliko nastavnik/ca u svakodnevnom radu sa učenicima/ama svojim govorom, ali i ponašanjem ukaže i pokaže učenicima/ama da ponašanja koja ruše već postojeće stereotipe nisu neprihvatljiva, učenici/e će početi i sami da vjeruju u to, te s vremenom drugačije obrasce ponašanja. Uvjerenja nastavnika/ca prema određenim pojavama i temama uveliko određuju buduća uvjerenja njegovih učenika/ca.²

Vježba: Svoj autoritet, kao i to što predstavlja uzor u ponašanju učenicima/ama, nastavnik/ca može iskoristiti kako bi jasno kazao učenicima/ama neke od stavova kao što su osnaživanje različitosti među učenicima/ama, prihvatanje drugoga ili drugačijeg od nametnute društvene norme.

- Učenici/e će biti zaduženi da napišu jednu specifičnu osobinu (pod uslovom da onaj koji tu osobinu piše nju ne posjeduje, ali za koju smatra da je pozitivna osobina njegovog druga/rice) koju posjeduje drug/arica iz školske klupe.
- Kada su učenici/e zapisali specifične osobine, razmijenit će sveske s drugarom/icom iz školske klupe.
- Učenici/e će objasniti drugovima/aricama iz školskih klupa sljedeće:
Zašto su odabrali baš tu osobinu kod druga/rice?
Zašto je smatraju pozitivnom osobinom kod druga/rice?
Da li prihvataju tu osobinu druga/rice s obzirom na to da je sami ne posjeduju?
- Nakon razgovora i objašnjenja, učenici/e trebaju zaključiti da su razlike koje neminovno postoje među njima, zapravo nešto što je sasvim uredu i prihvatljivo.

2. A teachers guide to gender sensitivity in the classroom, dostupno na: <https://www.aware.org.sg/wp-content/uploads/Teachers-guide-to-addressing-gender-stereotypes-in-the-classroom.pdf>.

4.

Koristiti primjere kako bi mijenjali percepciju

Bez obzira na to o kojoj školi se govori ili na kojem predmetu, nastavnik/ca može iskoristiti priliku da u okviru svog domena mijenja percepciju kod učenika/ca.

Vježba: Vizuelni efekat je značajan alat u borbi protiv rodnih stereotipa jer ostaje upamćen od strane učenika/ca.

Nastavnici/e u svom svakodnevnom radu pri obradi novih nastavnih jedinica koriste razne fotografije, videozapise kako bi učenicima/ama što bolje objasnili nastavnu jedinicu. Ideja je sljedeća:

- Ukoliko se nastavna jedinica obrađuje u mašinskoj školi, primjer koji nastavnik/ca pokazuje učenicima/ama može biti djevojčica koja je za CNC mašinom ili pak, ukoliko se nastavna jedinica obrađuje u ugostiteljskoj školi, za primjer se može koristiti dječak koji kuha.³

5.

Zadaci koje nastavnici/e dodjeljuju učenicima/ama

Kakve zadatke dodjeljujete učenicima/ama? Da li su oni rodno obojeni? Da li nesvjesno učenicima/ama dodjeljujete zadatke prema njihovim rodnim ulogama? Iako možda djeluje banalno, ali zadaci koje nastavnik/ca dodjeljuje učenicima/ama mogu rušiti ili ohrabrivati rodne stereotipe.

Vježba: Za promjenu, nastavnik/ca može tražiti od djevojčica da donesu projektor i projekciono platno, a od dječaka da budu zaduženi da pakupe smeće u učionici. Često zadaci koji se dodjeljuju mogu biti miješani – da ih zajedno rade i djevojčice i dječaci.

Još metoda upućuje na kreiranje mješovitih grupa koje se sastoje od djevojčica i dječaka tokom praktične nastave kako bi potaknuli međuspolna prijateljstva i doprinijeli razvoju osjećaja jedinstva.

³ Slunjski, E. (2014) *Kako djetetu pomoći da (p)ostane tolerantno (razumije i prihvaća različitosti)*. Zagreb: Element d.o.o.

6.

Da li su kazne/nagrade jednake za djevojčice i dječake?

Nakon postavljanja određenih pravila, da li ta pravila važe podjednako kako za djevojčice tako i za dječake? Da li očekujete da će djevojčice biti bolje u poštivanju pravila? Šta će se dogoditi ukoliko se pravila ne poštuju? Da li će istu sankciju radi nepoštovanja pravila snositi jednako djevojčica i dječak?

Nastavnik/ca ne može koristiti rodne stereotipe poput onih da su dječaci po prirodi nemirniji kako bi opravdao/la nedozvoljeno ponašanje. Naime, dječaci su, kao i djevojčice, odgovorni za nedisciplinu u razredu i agresivno ponašanje. U vezi s tim odgovornost je ista, kao i kazna za oba spola.

7.

Pozovite se na drugačije primjere

Nastavnici/e mogu koristiti primjere koji ruše rodne stereotipe i promoviraju rodnu jednakost. Primjeri uspješnih osoba iz lokalne zajednice, ali i šire, mogu učenicima/ama biti podstrek u njihovom daljnjem obrazovanju i radu.⁴ Ako se radi o elektrotehničkoj školi, pozvati se na uspješnu učenicu koja je sada diplomirana inženjerka elektrotehnike ili pak, ako se radi o frizerskoj školi, pozvati se na uspješnog učenika koji sada ima vlastiti frizerski salon koji radi odlično.

8.

Koristite radionice!

Cilj radionice je da učenici/e razumiju razliku između roda i spola i način na koji nastaju rodni stereotipi i predrasude. Osvijestiti kod učenika/ca prisustvo rodnih stereotipa i predrasuda u našoj svakodnevnici. Ohrabriti učenike/ce da se u svakodnevnom životu bore protiv rodnih stereotipa i predrasuda.

⁴ *Challenging Gender Stereotypes in the Classroom*. Reeson Education, dostupno na: <https://www.reesoneducation.com/blog/2020/08/top-tips-for-building-rapport-with-students?source=google.com>

Radionica rješavanja zagonetke:

Otac i sin dožive saobraćajnu nesreću. Otac pogine, a dječak ostane živ, ali teško povrijeđen. Nakon što je dovezen u bolnicu, ubrzo se našao na hirurškom stolu. Nakon toga hirurg izjavljuje: „Ja ga ne mogu operirati, ovo je moj sin.“ Kako je to moguće? Razgovaramo s učenicima/ama da čujemo šta misle. (Rješenje: Hirurg je dječakova majka – no koliko će učenika vezati profesiju i spol?) Pitamo ih je li im bilo teško doći do rješenja, te otvaramo diskusiju o spolnim/rodnim predrasudama u odabiru profesija.

Nakon diskusije, učenici/e se dijele u miješane, muško-ženske grupe po 4 učenika/ce. Svaka grupa će dobiti novine, selotejp, makaze i flipchart papir. Odredimo grupe koje će iz novina izrezati sve fotografije muškaraca i zalijepiti na flipchart papir koji su dobili, i grupe koje će izrezati sve fotografije žena i zalijepiti na flipchart papir. Učenici/e imaju 10 minuta za tu aktivnost.

Sve flipchart papire zalijepimo na tablu ili okačimo na zid kako bi ih svi mogli vidjeti. Potičemo diskusiju o tome kako mediji prikazuju žene, a kako muškarce. Koje su sličnosti i razlike u interpretaciji rodni uloga u društvu?

Zajednički zaključak učenika/ca je da treba uvažavati i prihvatati spolne razlike bez stereotipa i predrasuda i da ne postoji podjela na muške i ženske poslove.

Autori/ce poglavlja: Elmira Didović-Spahić i Erma Bošnjaković, Srednja tehnička škola, Zavidovići; Nermina Karahmetović, Safet Kajević, Azra Bajrović, Selma Bukva Drakovac, JU Mješovita srednja škola „Enver Pozderović“, Goražde, Indira Likić i Berma Čakar, Mješovita srednja škola “Mehmedalija Mak Dizdar“, Breza.

JEDNAKOST I NEDISKRIMINACIJA

Priručnik za integriranje rodne dimenzije
u srednje stručno obrazovanje

2. Jednakost i nediskriminacija

Ključni pojmovi

Jednako postupati prema muškarcima i ženama, dječacima i djevojčicama, znači da su oni/e jednako prisutni/e u svim područjima javnog i privatnog života, da imaju jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednaku korist od ostvarenih prava, te da je zabranjena diskriminacija na osnovu spola.

Rodna jednakost znači da muškarci i žene imaju mogućnost punog učešća, kao i jednake mogućnosti ili životne prilike pristupu i kontroli dobara i resursa.

Diskriminacija je aktivno djelovanje i ponašanje na osnovu predrasuda ili namjernog osporavanja prava nekoj društvenoj grupi i/ili pripadnicima/cama tih grupa. Kriteriji osporavanja mogu se zasnivati na spolu/rodu, spolnoj orijentaciji, rasi, vjeroispovijesti, etnicitetu, dobi i sl.

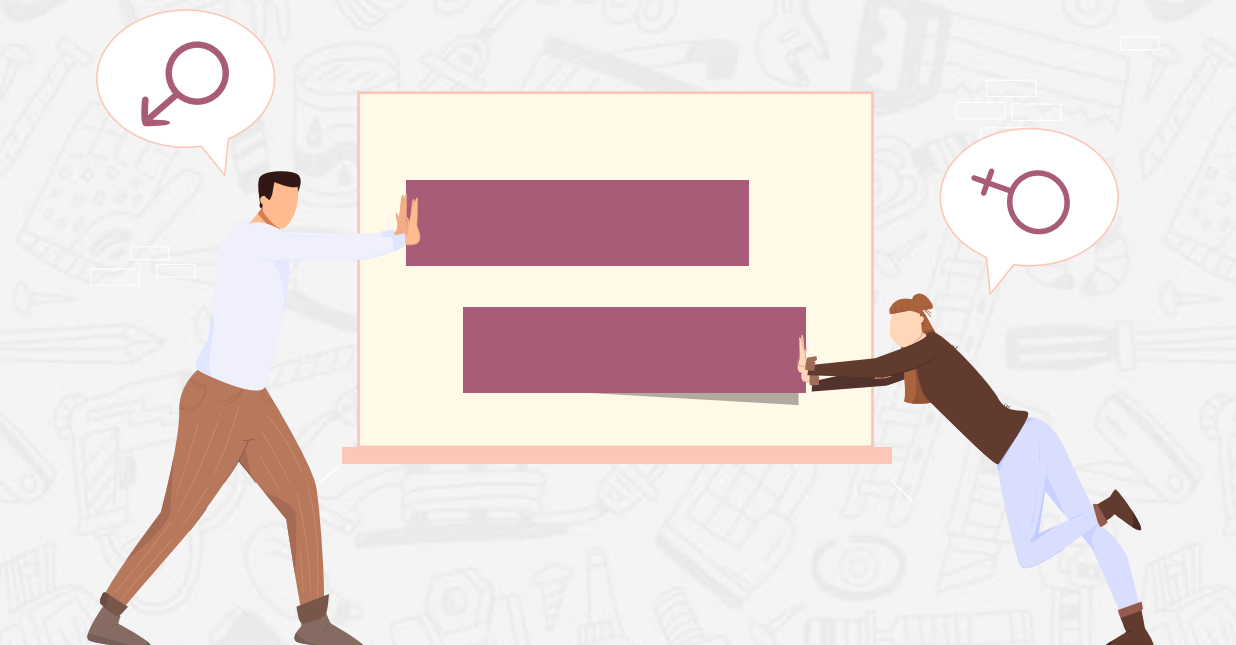
Spolna diskriminacija je ona koja se dešava zbog spola osobe - spolna diskriminacija odnosi se na diskriminaciju zasnovanu na činjenici da je osoba žena ili muškarac.

Višestruka diskriminacija je bilo koja kombinacija različitih oblika diskriminacije osoba na osnovu njihova spola, rasne ili etničke pripadnosti, vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi, seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili drugih obilježja, te oblika diskriminacije kojoj su izložene osobe takvih obilježja ili koje se takvima percipira.

Riječ „jednakost“ potiče od latinskog *aequalitas*, -ātis, što znači „jednak“, „uravnotežen“. U svim ljudskim društvima, od najjednostavnijih do najsloženijih, postoji neka vrsta nejednakosti. Podaci Ujedinjenih naroda (UN) govore o prisutnoj spolnoj nejednakosti: bez obzira na mjere koje su krajem šezdesetih godina poduzete radi smanjenja nejednakosti među spolovima, žene u svijetu rade 66% radnog vremena, zarađuju oko 10% svjetskog prihoda i posjeduju samo 1% svojine.

Brojni su primjeri diskriminacije zasnovane na spolu: ženi se uskraćuje pravo na jednake uslove pri zapošljavanju zbog trudnoće; raspisan je oglas za radno mjesto „higijeničarke“ u kojem su muškarci isključeni iz mogućnosti zaposlenja; djevojčicama se uskraćuje visoko obrazovanje jer se smatra da trebaju biti domaćice i majke. Vrste i obim spolne diskriminacije variraju, mijenjaju se, te zavise od samog društvenog poimanja rodnih uloga. Iako zakonodavstva uređuju zabranu diskriminacije po osnovu spola, roda, seksualne orijentacije, bračnog statusa, roditeljskog statusa, ova diskriminacija je nažalost vrlo zastupljena u praksi, te posebno u oblasti rada i obrazovanja. Diskriminaciju kao složen i kompleksan pojam i pojavu u društvu nije lako prepoznati, što predstavlja veliku prepreku za suzbijanje diskriminacije i zaštitu od nje. Rodna i spolna diskriminacija je zastupljena u svim segmentima javnog i privatnog života. Crpi se iz društvenih okvira – poput rodnih uloga, stereotipa, predrasuda, te se prenosi i odražava kroz različite segmente života. Unutar obrazovnih sistema ovaj disbalans rodne ravnopravnosti ogleda se kako kroz udžbenike, sadržaje, pristup obrazovanju – tako i kroz izostanak aktivnosti koji bi radili na eliminaciji spolne diskriminacije. Diskriminacija je svako isključivanje, ograničavanje ili nejednak tretman zasnovan na spolu. Uključuje sve oblike ponašanja ili predrasuda koji su usmjereni na osporavanje prava na osnovu spola. Nasuprot diskriminaciji, ravnopravnost spolova podrazumijeva izjednačenost u pravima, odnosno jednakost pred zakonom i jednakost postupanja prema ženama, odnosno muškarcima. Ravnopravnost je pretpostavka i uslov postizanja jednakosti žena s muškarcima - nečija prava i mogućnosti ne zavise od toga da li je muškog ili ženskog spola. Cijeneci značaj formalnog i neformalnog obrazovanja u kojem učestvujemo svi (učenici/ce, nastavnici/e, roditelji, lokalna zajednica, država, udruženja, nevladine organizacije, ministarstva i druge institucije), neophodno je da u odgojno-obrazovnim ustanovama planiramo i implementiramo aktivnosti koje nas vode do ostvarenja cilja – postojanje jednakosti i nediskriminacije, borba za ravnopravnije društvo i bolje okruženje za sve građanke i građane. Ovi ciljevi mogu biti realizirani kroz različite aktivnosti i na različitim nivoima, poput rada s učenicima/ama, aktivnosti povodom nekog jubileja i kroz vannastavne aktivnosti, kroz rad tijela Vijeća učenika i/ili Vijeća roditelja, kroz nastavni proces u okviru svakog predmeta, obilježavanje međunarodnih praznika i/ili značajnih datuma uz podršku i saradnju svih učesnika/ca.

Praktični alati za rad u struci

Odgajno-obrazovni proces kroz školski kurikulum, nastavne materijale i jezik važan je faktor u mijenjanju stavova i ublažavanju razlika u zastupljenosti muškaraca i žena u raznim sferama života. Da bi se realizirao u praksi treba imati teorijsku i praktičnu osnovu.

U realizaciji teme teorijskog okvira jednakih mogućnosti i nediskriminacije koristi se, za početak, primjer dobre prakse iz bh. škole, te nastavlja sa setom vježbi i radionica iz međunarodne prakse.

1.

Radionica: Izbor zanimanja

Ovaj primjer dobre prakse dolazi iz Zenice iz Srednje škole za stručno obrazovanje i radno osposobljavanje. Škola obrazuje i radno osposobljava učenike i učenice uzrasta od 15. do 21. godine. Kroz sadržaje vannastavnih aktivnosti, uključivanjem načela rodne ravnopravnosti spolova škola osigurava jednake mogućnosti za ostvarivanje rodne ravnopravnosti prilikom izbora zanimanja. U toku školske 2021/2022. godine, školski pedagog i razrednici realizirali su temu iz područja rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti učenika i učenica prilikom izbora zanimanja. Tema je realizirana na časovima odjeljenjske zajednice. Učestvovali su učenici/e I i II razreda, po zanimanju konfekcionar tekstila – krojač/ica i autolakirer/ka.

Tema: „Ravnopravnost spolova u izboru zanimanja“

• Rodna ravnopravnost - izbor srednje škole

Šta očekujemo: da učenik ili učenica prepozna rodne stereotipe vezane za izbor zanimanja

Ključni pojmovi: rod i zanimanje, izbor posla, rodna ravnopravnost, spol, rodno osjetljivo obrazovanje, jednake mogućnosti, rodna različitost, rodna uravnoteženost, stereotip

Nastavna sredstva i pomagala: listići za izjašnjavanje (zeleni i crveni), audio-vizuelni materijal, video-klipovi o ženama koje se bave tzv. muškim poslovima

Nastavno pomagalo: računar u učionici

Nastavne metode: metoda razgovora, metoda ilustracije i demonstracije

Korelacija: Bosanski jezik i književnost, Demokratija i ljudska prava, Tehnologija zanimanja

Šta je dobro: Na ovaj način škola daje mogućnost učenicima i učenicama da na rodnu ravnopravnost pri izboru zanimanja i upisa u srednju školu gledaju kroz prizmu jednakih mogućnosti, da sami biraju školu i zanimanje na osnovu svojih sklonosti, želja, interesa i potreba. Također je dobro što škola promovira sva zanimanja jednako, da su dostupna na isti način učenicama i učenicima. Ne „stigmatizira“ da su neka zanimanja više za dječake, a neka više za djevojčice, jer takva uvjerenja mogu ograničiti njihov izbor i uticati na stavove i postupanje djece, što je negativan stereotip.

Ciljevi: Cilj je da naučimo i osvijestimo učenike/ce da izbor zanimanja ne bude pod teretom rodni stereotipa, da oni imaju jednak pristup svim školskim aktivnostima, da proučavaju i istražuju rodno netipične uloge, da izađu iz okvira rodni stereotipa i biraju zanimanja u skladu sa svojim željama (djevojke biraju zanimanja autolakirera, IT-zanimanja, dječaci zanimanja frizera, krojača, jezike i slično). Učiti kritički razmišljati, uzimati slobodno učešće u debatama, stvarati svijest o tome da ne postoje tipična muška i tipična ženska zanimanja i poslovi prilikom izbora zanimanja, ali i u svakodnevnom životu.

Šta je uspješno: Kroz obrazovne, funkcionalne i odgojne zadatke proširen je učenički rječnik novim pojmovima, razvijano mišljenje kroz diskusiju, učenje o pravilima poput „slušamo dok drugi govore“, uticaj na samopercepciju, na promjenu uvriježenih stavova/stereotipa, povećavanje praga tolerancije na različito/drugačije mišljenje, ojačan osjećaj lične vrijednosti jer smo birali zanimanje koje volimo, a ne koje je prikladno za dječake ili djevojčice.

Šta je bio izazov: Šta su učenici/e već znali o rodnoj raznolikosti i kako uticati na promjenu stavova i ublažavanje razlika, na koji način promovirati pozitivne modele u rodno netipičnim zanimanjima?

Nastavna priprema

■ **Uvodni dio (10 minuta)**

Započeti raspravu s učenicima o ravnopravnosti pitanjima tipa:

Jesu li Amina - učenica i profesorica u školi ravnopravne? Po čemu nisu, odnosno jesu? Imamo li mi svi svoja prava? Kako znaju da je neko dječak ili djevojčica?

Za poticanje rasprave koristiti pitanja i potpitanja: zbog odjeće koju nosi, zbog dužine kose, grubog glasa i sl.

Nakon toga voditelj/ica slikovito iznosi kratke tvrdnje, a učenicima/ama sugerira da zamisle tu situaciju: „U kući jedne porodice svi nešto rade, a otac sjedi na sofi i plete čarape“.

Pitanje: „Šta vam je u ovoj priči neobično? Može li otac pletiti čarape? Zašto može/ zašto ne može? Zna li ijednog muškarca koji plete čarape?“

Svi učenici/e predstavljaju svoje odgovore, a voditelj/ica glavne tačke zapisuje na tabli.

Svi učenici/e zajedno prolaze kroz popis i raspravljaju o tome.

■ **Glavna aktivnost (trajanje: 25 minuta)**

Puštamo tri audio-video klipa zanimljivog sadržaja i prihvatljive dinamike. Cilj vježbe je potaknuti učenike/ce da pažljivo gledaju i izvode zaključke u toku gledanja klipa, kao i nakon toga da se razmjenjuju mišljenja i opažanja.

Prvi klip prikazuje djevojku u autolakirerskoj radionici, njenu pripremu za rad i sve faze rada od šlajfanja, brušenja, premazivanja farbom i završnog lakiranja automobila. Pri tome ona priča svoja pozitivna iskustva kako su je kolege muškarci prihvatili na poslu. Drugi video prikazuje više zanimanja: prikazuje fudbalsku sudinicu, trenericu košarke, vatrogaskinju, taksistkinju - pri tome akterice dijele svoja iskustva o tome da uspješno obavljaju svoje poslove, te da su kao takve prihvaćene i ravnopravne u društvu.

Treći video prikazuje uspješne muškarce kuhare, frizere, krojače, dizajnere.

Tražimo od učenika/ca da iznesu svoje dojmove i da svako iz svog okruženja navede sličan primjer. Šta su još naučili? Da se ova pitanja o rodnoj ravnopravnosti, rodnoj raznolikosti i jednakom pristupu mogu preslikati na druge aspekte života. Da se svijet, život, može sagledavati iz različitih perspektiva.

■ **Završni dio (trajanje: 5 minuta)**

U završnom dijelu, postavljanjem pitanja, učenici/e se izjašnjavaju podizanjem zelene kartice ako se slažu s izrečenim, a crvene ako se s datom izjavom ne slažu. Pitanja na tabli su sljedeća:

Otac u kući može i treba prostirati veš.

Žene mogu biti autolakirerke.

Muškarci mogu raditi u kuhinji.

U ovom dijelu očekujemo da dobijemo povratnu informaciju o prihvatanju uvjerenja da nije moguće poslove dijeliti na tzv. muške i ženske.

U ovom radu korištena je nastavna priprema koja je poslužila za izradu ovog podnaslova kao i učešće u radu Vijeća roditelja i Vijeća učenika.

2.

Dan nulte tolerancije na rodnu diskriminaciju

U toku školske godine škola može planirati u svom kurikulumu organizaciju Dana nulte tolerancije na rodnu diskriminaciju. Na planirani datum provodi se tematska aktivnost Izazovi s kojima se susreću žene i djevojčice, kako bi se ukazalo na diskriminatorne prakse i razmotrili načini kako pojedinac ili pojedinica mogu uticati na unaprjeđenje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena i djevojčica, promovirajući toleranciju, principe demokratskog društva, omogućavajući jednaku participaciju i uključenost učenika/učenica, nastavnika/nastavnica, zvanica i eminentnih stručnjaka/inja iz polja djelovanja.

3.

Rodno ravnopravni timovi

Oformiti rodno ravnopravne timove na nivou škole, promovirajući značaj međuvršnjačkog podučavanja. Zadatak timova je da prate, bilježe, analiziraju slučajeve nepoštivanja rodne ravnopravnosti u školi. Timovi imaju zadatak da podnesu izvještaj svim tijelima škole, mogu pokrenuti debate i inicijative za sprječavanje rodne diskriminacije. Na kraju školske godine timovi sačinjavaju izvještaj Nastavničkom vijeću škole i upravi škole daju prijedloge za unaprjeđenje rada škole u cilju poštivanja rodne ravnopravnosti!

4.

Radionica: Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama

Povezani rezultati: podići svijest o eliminaciji diskriminacije

Cilj: eliminacija diskriminacije nad ženama

Trajanje: 45 minuta

Uključeni učesnici: učenici i učenice u grupama

Potrebni materijali i pribor: kartice, papir formata A4, bojice

Na početku pitajte učenike/ce šta znaju o Konvenciji, prezentirajte im kratko osnovne elemente i najvažnije dijelove Konvencije. Prodiskutirajte o članu Konvencije koji ste unaprijed izabrali smatrajući ga najinteresantnijim za vaše učenike.

Nakon toga učenike podijelite u manje grupe, po četiri ili pet članova. Podijelite im po snop kartica i zamolite ih da porazgovaraju o izjavama s kartica i rangiraju ih prema učestalosti pojavljivanja u društvu.

- Žene su jednako plaćene kao muškarci.
- Žene su zastupljene u politici kao i muškarci.
- Prema ženama u BiH ne postoje predrasude.
- Postoji diskriminacija žena prilikom zapošljavanja.
- Žene su češće žrtve porodičnog nasilja.

Najvažniju izjavu položiti na sto.

Kada završe, dozvolite im da pođu do drugih grupa i vide kako su drugi rangirali svoje kartice. Pozovite ih nazad na mjesta i povedite razgovor o rezultatima.

Neka od pitanja za panel-diskusiju:

- Kakvi su rezultati drugih grupa? Koje su sličnosti? Koje razlike?
- Zašto njihovi drugovi/drukarice imaju drugačije rangiranje?
- Sada kada su čuli svoje drugove/drukarice da li možda neka grupa želi promijeniti svoje rangiranje? Zašto?
- Koja se prava iz Konvencije poštuju u vašoj okolini? Koja se krše? Kako da? Kako ne? Šta možete uraditi da pomognete da žene ostvare prava iz Konvencije?

Grupe predstavljaju u trajanju od 10 minuta (služeći se riječima, slikom, glumom ili nekim drugim načinom izražavanja) rezultate svoga rada.

5.

Radionica: Zemlja jednakosti

Povezani rezultati: podići svijest o rodnoj ravnopravnosti

Cilj: rodni paritet u politici i donošenju odluka

Trajanje: 45 minuta (30 minuta pripreme i 15 minuta za prezentaciju)

Uključeni učesnici: svi

Potrebni materijali i pribor: hamer papiri u boji, samoljepljivi kolaž papir, bojice, olovke, laptopi

Učenicima zadati da osmisle zemlju – državu u kojoj vlada puna jednakost: da joj daju ime, osmisle grb i zastavu (koji izražavaju jednakost), kao i da definiraju Ustav te države – prava koja u njoj postoje, vladaju i poštuju se.

Slijedi prezentacija zemalja i diskusija.

Autori/ce poglavlja: Amira Fežić, JU Srednja škola za stručno obrazovanje i radno osposobljavanje, Zenica; Edin Heco i Maja Hadžisalihović, JU Tehnička škola, Zenica; Ulfeta Omerčić, JU Srednja škola za stručno obrazovanje i radno osposobljavanje i Merisa Nalić, JU Mješovita srednja škola, Zenica.

The background is a solid purple color. It features several abstract geometric shapes in a darker shade of purple. In the top left, there are shapes resembling a gear or a wheel. In the top right, there are vertical bars and a partial circular shape. In the center, a large, stylized number '3' is formed by a thick, dark purple outline with a lighter purple, textured interior. The title text is overlaid on the upper part of this '3'.

OSNAŽIVANJE RAZLIČITOSTI

Priručnik za integriranje rodne dimenzije
u srednje stručno obrazovanje

3. Osnaživanje različitosti

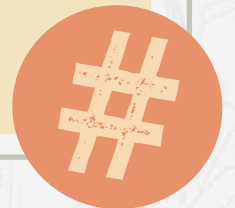
Ključni pojmovi

Različitost - razlike u vrijednostima, stavovima, kulturnim pogledima, vjerovanjima, etničkom porijeklu, seksualnom usmjerenju, vještinama, znanju i životnom iskustvu svakog pojedinca/ke unutar grupe ljudi.

Rodna zastupljenost podrazumijeva uravnoteženu zastupljenost koja se često naziva i „jednaka zastupljenost žena i muškaraca“. Kada postoji neuravnoteženo učešće žena i muškaraca, djevojčica i dječaka u procesima planiranja i donošenja odluka o aktivnostima politike, to može uticati na ishode koji utiču na osobe oba spola. Politike ravnomjerne zastupljenosti imaju koristi iz različitih perspektiva: uravnoteženija zastupljenost oba spola donijela bi različita iskustva koja bi mogla poboljšati proces donošenja odluka i ukupne rezultate.

Nevidljive prepreke čini skup stavova i tradicionalnih pretpostavki koje ih okružuju, normi i vrijednosti koje sprječavaju osnaživanje žena/djevojčica i njihovo potpuno učešće u društvu.

Rodni odnosi moći - načini na koje rod oblikuje podjelu moći na svim nivoima društva.

Rodne razlike u srednjim stručnim i tehničkim školama prisutne su u nastavnim planovima i programima, udžbenicima/čitankama, kao i ostalim materijalima koji se koriste u nastavnom procesu, te ne samo da stvaraju već i reproduciraju rodne razlike. Struktura i organizacija nastavnih aktivnosti, kao i svakodnevni život škole također stvaraju, reproduciraju rodne razlike i nejednakosti. Kako bi se smanjile rodne razlike i promijenili stavovi u vezi s njima, veliku ulogu u tome imaju i same škole. U srednjem stručnom obrazovanju često dolazi do profesionalne segregacije i to se posebno ističe kod zanimanja koja se upisuju, jer npr. često se zanimanja dijele na muška i na ženska. Ukoliko se želi postići obrazovanje za sve u kojem se vodi računa o rodnoj zastupljenosti, rodno odgovorno obrazovanje ima veliku važnost. Prije svega, ovo se odnosi na kreiranje tematskih sadržaja, kreiranje udžbenika, njihovo ilustriranje, kao i sam proces izvođenja nastave i odnos prema učenicima i učenicama. Veliku ulogu u provođenju svih ovih mjera imaju svi pojedinci/ke koji su odgovorni za provođenje nastavnog procesa od najvišeg nivoa do samog nastavnika/ce. Tokom školovanja učenici i učenicice uviđaju da su različiti. Način na koji se muškarci i žene predstavljaju u udžbenicima, ali i predrasude i stereotipi koje sami

nastavnici/e imaju u odnosu na ovo pitanje, u dobroj mjeri doprinose već i ovako prisutnim rodnim razlikama koje su evidentne u rodnim stvaralačkim školama. Imamo primjer da se u većini škola nazivi kabineta, kancelarija i sl. ustaljeno pišu u muškom rodu, i potrebno je raditi na rodnoj osviještenosti kako bi se to promijenilo u skorijoj budućnosti. Također, prilikom upisa učenika/ca od samog konkursa za upis u srednje škole potrebno je uvoditi rodnu ravnopravnost i tu dolazimo do toga da pored škole u tome učestvuje i Ministarstvo za obrazovanje. U samom konkursu treba biti zastupljena rodna ravnopravnost (zanimanja: kuhari/ce; cvjećari/ke, odgajatelji/ce itd). Učenici/e trebaju naučiti i prihvatiti činjenicu da nisu svi isti, nisu istog roda i da to ne smije predstavljati problem već prednost. Tako će naučiti prihvatiti prijatelje/ice koji pripadaju drugoj etničkoj zajednici ili prijatelje/ice s invaliditetom, kao i ove koji imaju drukčije rodno izražavanje ili shvatanje svoje seksualnosti (seksualnu orijentaciju). Smanjivanje rodne razlike u oblastima obrazovanja za nauku, tehnologiju, inženjerstvo i matematiku moglo bi pomoći u zaposlenosti i produktivnosti žena i smanjenju profesionalne segregacije.

U konačnici, bi to potaknulo ekonomski rast, veću produktivnost i veću aktivnost na tržištu rada. Srednje stručne škole nisu samo prostori koje možemo svesti na pitanje uspjeha i ocjena. Škole su ključne za socijalizaciju, za razvoj identiteta i osjećaj pripadanja. Učenici/e se u školi moraju osjećati sigurno, prihvaćeno, a na svima je odgovornost da škola zaista bude takva. Izbor metoda i oblika rada u nastavi bitni su za uspješnog nastavnika/cu. Za razliku od tradicionalnih metoda u kojima je nastavnik/ca prenosilac/teljica znanja, a učenici/e pasivni/e posmatračice i primaoci/primateljice znanja, savremene metode nastave omogućavaju aktivno učešće učenika/ca u nastavi, što je zapravo i cilj savremene nastave. Psihologija učenja, grupna dinamika i psihologija malih grupa, pružaju jasno utemeljeno opravdanje insistiranja na interaktivnoj nastavi. Iako se u praksi sve rjeđe javljaju „čisti“ tipovi tradicionalne i interaktivne nastave, njihovo poređenje može pružiti jasan pregled karakteristika jedne i druge, kao i prednosti interaktivne nastave.

Tradicionalna nastava

Interaktivna nastava

Učenje kao transmisija znanja

Učenje kao aktivna konstrukcija znanja

Učenje kao jednoobrazni proces (isti za sve)

Različiti stilovi učenja i individualne razlike u sposobnostima za učenje

Učenje kao izolirani kognitivni proces

Učenje kao integralni i kontekstualni proces

Učenje kao individualna aktivnost

Kooperativno učenje

Princip

Konkretizacija

Učenje zavisi od motivacije

Na koje načine možemo uspostaviti motivirajuću situaciju u procesu učenja i održati tu motivaciju?

Učenje zavisi od individualnih potencijala za učenje

Na koje načine možemo individualizirati proces učenja?

Učenje zavisi od aktivnog učešća onoga ko uči i razumije

Na koje načine možemo osigurati aktivno učešće i razmjenu u nastavi?

Učenje zavisi od atmosfere učenja

Na koje načine možemo graditi atmosferu poštovanja u procesu nastave?

Učenje se unaprjeđuje kada se oni/e koji uče samousmjeravaju

Na koje načine možemo podsticati učenike/ce na samousmjeravanje u procesu učenja?

Učenje zavisi od kritičkog refleksivnog mišljenja

Na koje načine možemo podsticati one koji uče da osjećaju i preispituju ono što pišu, misle i čine?

Sve gore navedeno postiže se primjenjujući i poštujući različite stilove učenja. Svaki učenik/ca uči na njemu/njoj odgovarajući način. Vrlo je važno da nastavnik/ca pripremi i realizira nastavu u skladu s individualnim stilovima učenja učenika/ca. Uvažavajući stil učenja učenika/ca, nastavnik/ca stvara mogućnost da učenje bude uspješnije.

7 Alibabić, Š., et al. (2012). Naknadno sticanje osnovnog obrazovanja. Andragoški priručnik za nastavnike. Sarajevo: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

Praktični alati za rad u struci

Tehnike učenja su alati koji omogućavaju razumijevanje i shvatanje sadržaja: mnemotehnike, flash kartice, sažeci, bilješke, vizuelno razmišljanje i slično. Metode podučavanja se, s druge strane, zasnivaju na teoretskim osnovama koje uključuju različite tehnike koje nastavnici koriste za prijenos znanja i vrijednosti za lakši razvoj u učenju vještina. Neke od metoda aktivnog podučavanja su dijaloška metoda, istraživačka, učenje putem rješenja problema, simuliranje, kao i igra.

Lakše shvatanje sadržaja pomoću mnemotehnike, flash kartica, sažetaka i slično pomaže nam da ih koristimo kao alate, praktične alate za rad u učionici.

Pored nastavnih sredstava koje danas možemo koristiti, kao što su tabla (bijela tabla), flipchart, poster i grafikoni, modeli i makete, TV i DVD, računar, projektor, te ostala (pomoćna) vizuelna sredstva, često su korištene i metode „aktivnog“ učenja. Metode „aktivnog“ učenja podrazumijevaju:

1. Metodu kreativnog pisanja

(mape uma, tekstovi, ...)

2. Fotogovor

(analiza oblika i boja, izražavanje utisaka, analiza sadržaja, ...)

3. Meditativne oblike

(fantazijska putovanja, zamišljanje tekstova, meditativni ples, ...)

4. Igru i igru po ulogama

(improvizacijske igre, pantomima, živa slika, pozorište)

5. Projektno učenje putem istraživanja

(npr. običaja - intervjuom, internetom, enciklopedijama)

6. Predodžbu i imaginaciju

(Stavi se u poziciju...? Kako bi priča mogla teći dalje?; Koje se slike pojavljuju u mašti pri slušanju ove muzike, čitanju ove pjesme?)

7. Slušanje muzike

(meditativne, pjevati i svirati; ples i pokret uz muziku)

8. Promjenu mjesta učenja

npr. ekskurzija, posjeta (u tri faze: faza pripreme, provođenja i vrednovanja)

9. Kreativan rad

(kolaž, glina, šibice za izradu imena, slova...)

Autori/ce poglavlja: Fatima Fazlagić, JU Srednja ugostiteljsko-turistička škola, Sarajevo; Haris Bunjo i Sabina Makota, JU Srednja stručna škola „Džemal Bijedić“, Goražde.

UKLJUČIVANJE RODNE KOMPONENTE U POSTOJEĆE OBRAZOVNE AKTIVNOSTI

Priručnik za integriranje rodne dimenzije
u srednje stručno obrazovanje

4. Uključivanje rodne komponente u postojeće obrazovne aktivnosti

Ključni pojmovi

Gender mainstreaming se prevodi kao integracija rodne perspektive, orodnjavanje, urodnjavanje, rodno osviještena politika, a predstavlja strategiju za promoviranje rodne ravnopravnosti u različitim sektorima. Cilj ove strategije je da sve mjere, koraci i procesi koje primjenjujemo kada planiramo da program, projekat, aktivnost ili budžet imaju podjednako dobar uticaj i učinak na žene i muškarce, djevojčice i dječake, i sve različite društvene grupe među njima.

Rodna dimenzija su načini na koje se situacija i potrebe, te izazovi s kojima su suočene žene i muškarci (i djevojčice i dječaci) razlikuju, s ciljem uklanjanja neravnopravnosti i izbjegavanja njihovog ponavljanja, kao i promocije rodne ravnopravnosti unutar određene politike, programa ili aktivnosti.

Neosjetljivost na rodne razlike je neprepoznavanje činjenice da su uloge i odgovornosti dodijeljene ili nametnute ženama/djevojčicama i muškarcima/dječacima u određenim društvenim, kulturnim, ekonomskim i političkim kontekstima..

Na početku je potrebno pokušati prevesti sam pojam gender mainstreaminga, kako bi ovaj termin bio što jednostavniji za razumjeti. Analizirajući razne izvore, moglo se pronaći da gender mainstreaming znači orodnjavanje, urodnjavanje, ali najčešće korišten i općeprihvaćen prijevod bi bio rodno osviještena politika. Naravno, sada se postavlja pitanje šta je to rodno osviještena politika, šta predstavlja, na šta se sve odnosi, te zašto je važna u stručnim i tehničkim školama?

Konsultirajući Pojmovnik rodne terminologije, a radi što boljeg objašnjenja, može se naći da: „Rodno osviještena politika predstavlja sistemsko uvođenje politike ravnopravnosti spolova u sve sisteme i strukture, politike mjera i programe, procese i projekte. Ona je i način na koji se razumije rodna problematika i način njezine provedbe. Radi se o konceptu koji je istovremeno sadržaj i strategija, skup mjera i evaluacija njihove učinkovitosti, s ciljem da u samu maticu javne vlasti integrira jednakost žena i muškaraca.“⁹

Znači, rodno osviještena politika jeste uvođenje politike ravnopravnosti spolova u sve sfere javnog života, a s ciljem promoviranja ravnopravnosti i žena i muškaraca, poštivanja razlika i različitosti, te borba protiv diskriminacije. Rodna ravnopravnost podrazumijeva da se u planiranju, donošenju odluka, izvođenju i praćenju svih operacija uzimaju u obzir interesi, potrebe i prioriteta i žena i muškaraca. Integracija rodne ravnopravnosti u svim fazama bilo koje aktivnosti, procesa, projekta također podrazumijeva analizu postojećeg stanja, sa svrhom identificiranja nejednakosti, te razvoj politika koje imaju za cilj da uklone ove nejednakosti i uklone njihove uzroke. Kada se na odgovarajući način planira i provede, rodno osviještena politika je transformativni pristup s velikim potencijalom za društvene promjene. To je dugoročna strategija: svaki korak se računa prema ovoj promjeni pristupa, ali će trebati neko vrijeme dok se potpuno i automatski ne integrira u kreiranje različitih procesa u različitim oblastima. Vrlo često se ipak upada u zamku fiktivnog postizanja rodne ravnopravnosti.

Neki od najčešćih primjera šta uvođenje ravnopravnosti spolova nije su:

- „Dodavanje žena i miješanje“: osiguravanje jednakog učešća žena i muškaraca, djevojčica i dječaka u donošenju odluka ili u različitim aktivnostima neophodan je prvi korak i cilj sam po sebi. Međutim, prisustvo žena/djevojčica ne znači da je izvršena integracija načela ravnopravnosti spolova i ne dovodi automatski do kvalitativne promjene prema ravnopravnosti spolova u određenoj politici, programu ili aktivnosti.
- Uključivanje uvodnog odlomka u dokumente u kojem se navodi da će perspektiva rodne ravnopravnosti biti integrirana ili jednostavno spominjanje „žena i muškaraca“ bez uzimanja u obzir njihove različite situacije i različitih potreba nije dovoljno.
- „Žene“ i „muškarci“ nisu homogene grupe s jedinstvenim ciljevima i potrebama: potrebno je uzeti u obzir višestruke identitete žena i muškaraca u pogledu starosti, etničke pripadnosti, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, društvenog statusa ili (ne)sposobnosti.

U sažetku opisa kako provoditi integraciju rodne perspektive, osnovnih pet principa koji su primjenjivi i u srednjim stručnim i tehničkim školama, su:

1. Rodno osjetljiv jezik. Tekstovi koji se odnose na žene i muškarce moraju učiniti žene i muškarce jednako vidljivima.

---

⁹ Štimac Radin, H. (2007). Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.

Ovo se, između ostalog, odnosi na obrasce, dokumente, tekstove na internetu, oglašavanje događaja, fascikle, postere i filmove.

Prilikom pripreme materijala mora se obratiti pažnja na rodno osjetljiv izbor slika.

2. Prikupljanje i analiza podataka specifičnih za spol. Podaci se moraju prikupljati, analizirati i prezentirati prema spolu. Društvene dimenzije, kao što su dob, etnička pripadnost, prihod i nivo obrazovanja, također bi se trebale odražavati gdje god je to moguće.

Rodno specifična analiza početnog stanja mora pružiti osnovu za sve odluke.

3. Jednaki pristup i korištenje dobara. Dobra, aktivnosti, proizvodi moraju se procijeniti s obzirom na njihov različit učinak na žene i muškarce.

Važno je identificirati:

Imaju li žene i muškarci različite potrebe?

Da li se pri planiranju i dizajniranju usluga uzimaju u obzir različite okolnosti žena i muškaraca?

Da li sve ciljne grupe imaju pristup istim izvorima informacija?

Ko ima najviše koristi?

Koja bi grupa najviše patila ako ne bi mogla koristiti ponuđene usluge?

4. Žene i muškarci su jednako uključeni u donošenje odluka. Postoje obavezujući ciljevi za uravnotežen omjer spolova na svim nivoima odlučivanja. Ovo je važno i pri imenovanju radnih grupa, projektnih timova, komisija i savjetodavnih odbora, kao i pri organizaciji događaja.

5. Jednaki tretman integriran je u procese upravljanja. Upravljački instrumenti, između ostalog, uključuju upravljanje kvalitetom i rodno budžetiranje. Važno je uzeti u obzir: različite okolnosti žena i muškaraca, stopa uspjeha, efikasnost i maksimalno korištenje osoblja i sredstava.

Zašto je integracija rodne perspektive važna u srednjim stručnim i tehničkim školama? Škole su te koje trebaju napraviti prve korake kad je u pitanju rodno osviještena politika. Učenici/e su podložni ulogama i odgovornostima koje su im pripisane ili nametnute, te ih upravo takve stečene uloge „koče“ da upišu zanimanja koja bi željeli, jer nisu u skladu s općeprihvaćenim shvatanjima o „muškim“ i „ženskim“ zanimanjima.

Škole su te koje aktivno moraju raditi na promociji rodno ravnopravnih uloga, na oslobađanju od rodni stereotipa, predrasuda i diskriminacije, organizirati ambijent škole koji je rodno prihvatljiv. Nastavnici/e bi trebali razgovarati s učenicima/ama o značaju same teme, ukazivati na propuste u udžbenicima i nastavnim materijalima, te šta ti propusti znače u životu mlade osobe ako ih se doslovno shvati, objasniti im kako ih njihova rodna pripadnost ne smije sputavati u izboru obrazovanja i karijere. Jednako tako, škole trebaju promijeniti svoj pristup, te orodniti sve segmente nastavnog procesa – koji mogu uključivati izgled učionica, nazive radnih mjesta, nazive zanimanja itd.

ALATI GENDER MAINSTREAMINGA U SREDNJIM STRUČNIM I TEHNIČKIM ŠKOLAMA: JEZIK, VIZUALI, ADRESIRANJE POTREBA

Rodna ravnopravnost u obrazovanju nije tako jednostavna oblast za razmatranje i potrebno joj je pristupiti sistematski. Svi učenici/e trebaju biti jednako tretirani, trebaju imati pristup istim obrazovnim materijalima, jednaku posvećenost profesora/ice, jednake uslove za rad, itd. S tim u vezi, sam jezik i vizuali koji se koriste na času igraju veliku ulogu u procesu obrazovanja i nespretnim korištenjem i upotrebom mogu napraviti posljedice na odgoj i obrazovanje učenika/ica koji u nastavku života mogu trajno uticati na razvoj jedne ličnosti.

Rodno osjetljiv jezik je izrazito važno društveno i ideološko pitanje koje pomaže većoj vidljivosti žena i ženskog rada. Društvena moć se jasno ogleda u jeziku, a u pisanoj i usmenoj komunikaciji, u kojoj se žene niti vide niti čuju, već podrazumijevaju, prvi je korak ka istinskoj ravnopravnosti. Mnogim osobama je opravdanje zašto ne koriste rodno osjetljiv jezik taj što se u svom okruženju, novinama, internetu ili u drugim sredstvima javnog informiranja susreću s konstantnom rodnom nevidljivošću ili sljepoćom u jeziku, koja s vremenom postaje normalna, na šta svakako treba uticati i na čemu treba raditi, počevši od osnovne škole, pa preko srednje škole i fakulteta. Ovo je proces na kojem treba konstantno raditi i na koji treba konstantno skretati pažnju. Jezik koji koristimo u razgovoru s učenicima i roditeljima, na času ili mimo časa, treba biti rodno osjetljiv i trebamo težiti ka tome da ni na koji način ne pravimo razliku među učenicima i učenicama.

U nastavku se navodi nekoliko situacija kada korištenjem jezika možemo uticati na rodnu ravnopravnost:

- Kada se obraćamo grupi učenika/ca trebamo se obraćati i učenicima i učenicama tj. trebamo koristiti rečenice oblika: „Dragi naši učenici i učenice“.
- Kada govorimo o nekim zanimanjima, profesijama ili titulama koje se odnose na žene, obavezno ih trebamo koristiti u ženskom rodu. Npr.: „Profesorica geografije će sutra održati čas.“ ili „Pedagogica će uskoro doći.“ ili „Kuhar i kuharica su pripremili ova ukusna jela.“
- Na roditeljskim sastancima ili informativnim razgovorima koristiti riječi „poštovani“ ili „poštovana“, u zavisnosti od toga da li se radi o muškarcu ili ženi.

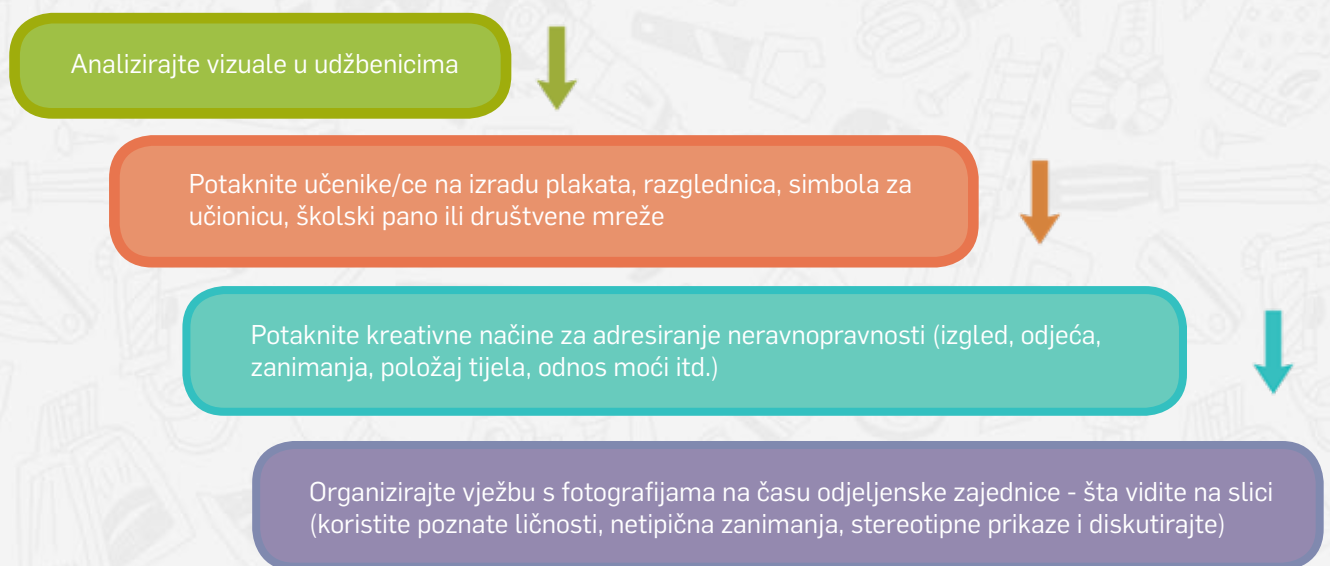
- Izbjegavati stereotipe u govoru tipa: nježniji/slabiji spol, ljepša polovina, maćehinski odnos, jača polovina itd.
- Ako prilikom definiranja nekog zanimanja u ženskom rodu naiđemo na poteškoće, onda to zanimanje možemo navesti opisno, npr. „zaposlenica je u rudniku“ ili „bavi se poslovima lektoriranja“.
- Prilikom raspisivanja konkursa za upis učenika/ca u razred postaviti i ispoštovati rodno pravnostnu jednakost u nazivima zanimanja za koje se upisuju. Npr: pekar/pekarica, mesar/mesarka, automehaničar/automehaničarka itd.
- U zvaničnim dokumentima koje škola izdaje izbaciti diskriminaciju, npr. u slučajevima kada učenicima/ama izdajemo svjedočanstvo, uvjerenje ili diplomu trebamo koristiti rodno osjetljiv jezik (dosadašnja praksa je da se koristi riječ „učenik“).
- Na vratima radionica i školskih prostorija postaviti i izmijeniti postojeće nazive koji su diskriminatorni: Radionica za kuhare/ice, Radionica za poslatičare/ke, Pedagog/ica, Sekretar/ka, Bibliotekar/ka itd.

Pored jezika, vizuali su sljedeće sredstvo uz pomoć kojih možemo rješavati probleme rodne neravnopravnosti. Prvo što čitalac/teljica vidi su naslov i fotografija, koji odmah utiču na njegovu/njenu percepciju priče. Jednako kao jezik, vizuali mogu reproducirati stereotipe i predrasude ili ih razgraditi.

U nastavku se navodi nekoliko primjera korištenja vizuala uz pomoć kojih možemo uticati na rodnu ravnopravnost:

- Na vidna mjesta (učionice, hodnike, web-stranicu škole, u prezentacijama, govoru na času itd.) neophodno je promovirati riječi i govor jednakosti spolova.
- U prezentacijama koje koristimo na času voditi računa o rodnoj ravnopravnosti. Pored jezika, obratiti pažnju na vizuale, na primjer da jedno zanimanje ne predstavljamo osobom jednog spola i na taj način način sugeriramo da je to zanimanje isključivo za taj spol.
- Na web-stranici škole i društvenim mrežama dijeliti slike s podjednaku zastupljenošću učenika i učenica.
- Obratiti pažnju na plakate i panoje koji ukrašavaju učionice i hodnike škole da budu rodno osjetljivi i da ne šire rodnu neravnopravnost.

Primjeri vježbi s učenicima/ama koji koriste analizu vizuala:

Postoje dva osnovna načina za integraciju rodne ravnopravnosti u škole: integracija u postojeće aktivnosti, te uvođenje novih metoda rada. Neki od primjera u kojima se može raditi na uvođenju rodne ravnopravnosti su:

U adresiranju rodno obojenih potreba, neophodno je početi s izmjenama pravila, zvaničnih akata, registracije i dokumenata škole da bi izbacili rodno-pravnu diskriminaciju. U vezi s tim, na sudu pokrenuti promjenu registracije i da zvanično stoje nazivi zanimanja i u ženskom i u muškom rodu (Trenutno stoji npr. da škola obrazuje učenike za zanimanje kuhar. Zbog toga u zvaničnim dokumentima i nazivima može stajati samo ovako u muškom rodu.)

Potrebno je i u saradnji s nadležnim ministarstvom i stručnjacima/kinjama iz oblasti rodno-pravne diskriminacije vršiti redovnu edukaciju uposlenika/ca škole i na taj način ih educirati da u svom govoru i radu izbjegnu rodno-pravnu diskriminaciju. Zbog toga je potrebno pokrenuti inicijativu da ministarstvo minimalno jednom godišnje vrši edukacije - seminare po pitanju rodne diskriminacije i alatima za sistematsko rješavanje ovog problema. U obaveze nastavnika/ca i pedagoga/ice škole treba postaviti održavanje predavanja na časovima odjeljske zajednice o ovoj temi.

Prema Ministarstvu obrazovanja treba uputiti dopis da se prilikom odobravanja i lektoriranja udžbenika vodi računa o rodnoj diskriminaciji. S tim činom bismo u zvaničnim udžbenicima imali poštovanje rodno-pravne jednakosti. Ovim radnjama bismo smanjili rodno-pravnu diskriminaciju koja je dugi niz godina primjetna u jeziku koji koristimo i vizualima koji nas okružuju.

Na kraju, nakon izvjesnog perioda, potrebno je provesti analizu kako su ovi konkretni potezi i koraci doprinijeli u suzbijanju rodne diskriminacije i na kojim konkretnim koracima bi trebalo dodatno raditi.

Primjeri dobre prakse

1.

Rodno odgovorno urbano planiranje javnog prostora

Švedska općina je planirala transformirati parking u atraktivniji i sigurniji dio naselja. U početku je ideja bila da se taj prostor pretvori u prostor za sportske aktivnosti na otvorenom. U pripremnj studiji urađena je procjena uticaja na spol, a rezultati su pokazali da 80% aktivnih korisnika sportskih učesnika čine dječaci. Djevojčice su uglavnom tu kao gledateljice.

Kako je ciljna grupa bila populacija u cjelini, a ne samo dječaci, općina je odlučila pozvati djevojčice i dječake iz komšiluka da učestvuju u planiranju područja. To je rezultiralo novim planom za područje koje je na kraju postalo mjesto susreta šire ciljne grupe i ponudilo širi spektar aktivnosti.

Područje – koje sada ima dovoljno mjesta za sjedenje, otvorene prostore i dobro osvjetljenje, povećavajući osjećaj sigurnosti – uključuje scenu za nastupe (koju su tražile djevojčice) i prostor za različite sportske aktivnosti. Primjenom rodne ravnopravnosti u projektu, područje je postalo mjesto za sve koji tamo žive. Dobijena vrijednost je povećana prilika za civilno društvo (u ovom slučaju djevojčice i dječake) da učestvuje u razvoju javnog prostora.

Ova metoda se sada koristi kao nacrt za rodnu ravnopravnost u urbanističkom planiranju.

2.

Dan dječaka (Austrija)

Događaj, koji targetira dječake između 14 i 18 godina, pokrenulo je Ministarstvo za socijalna pitanja u nastojanju da poveća broj muškaraca u društvenim i obrazovnim profesijama.

Inicijativa daje dječacima priliku da učestvuju u danu otvorenih vrata u školama i u bolnicama. Projekat bi trebao pomoći da se izmijene tipične rodne uloge kada su u pitanju karijere.

Prema podacima Službe za zapošljavanje u Austriji, uprkos dobrim mogućnostima za zapošljavanje, samo tri od deset zaposlenih u društvenim i obrazovnim profesijama su muškarci.¹⁰

3.

Development Education Centre South Yorkshire, UK

Ovaj primjer dobre prakse dolazi iz srednje škole iz Ujedinjenog Kraljevstva koju pohađaju učenici i učenice uzrasta 11 – 16 godina. Riječ je o multikulturalnoj školi u jednom od najugroženijih područja grada koju pohađaju učenice i učenici 44 nacionalnosti, od kojih su mnogi porijeklom iz Pakistana, Slovačke, Jemena, Somalije. Škola je započela s primjenom Smjernica za ostvarenje rodne ravnopravnosti u školama nakon što je dugi niz godina saradivala s Razvojnim obrazovnim centrom South Yorkshirea na širokom rasponu projekata, te je izabrana kao jedna od tri pilot-škole za uvođenje Smjernica. To je školi pružilo priliku da na rod pogleda iz perspektive cijele škole, a vodstvo škole je bilo u potpunosti uključeno, što je školi dalo autoritet u provođenju pilot-projekta.

Škola je identificirala probleme „mirnih djevojčica“ kojima, možda zbog njihove kulturne pozadine i odgoja, nedostaje samopouzdanja u učionici (kao i nekim učenicima), te je zaključeno kako bi spomenuti pilot-projekat mogao pomoći u rješavanju ovih problema. Škola je provela istraživanje za učenike i učenice, te uposlenike i uposlenice škole putem upitnika.

Škola se odlučila usredotočiti na kurikulum kao na svoje ključno područje, jer su smatrali da bi bilo mnogo bolje usredotočiti se na jedno područje i razviti ga do punog potencijala, nego završiti s pokušajima da obuhvate nekoliko područja kojima se ne bi mogli u potpunosti posvetiti.

Dugoročne, međusobno povezane intervencije za povećanje učešća žena u STEM-u (nauka, tehnologija, inženjerstvo i matematika): primjena uzora/Nizozemska

Nizozemska tradicionalno zaostaje za drugim zemljama u smislu postotka djevojčica koje se odlučuju za studijske programe iz STEM oblasti. Nedovoljna zastupljenost ne može se pripisati razlikama u rezultatima iz školskih predmeta ili vještina koji su povezani sa STEM-om. U međunarodnim istraživanjima prepoznati su brojni faktori koji dovode do nedovoljne zastupljenosti djevojčica/žena u STEM oblastima, uključujući niže samopouzdanje djevojčica, nestimulirajuća okruženja za učenje, nedostatak ženskih uzora, stereotipne asocijacije u društvu o ženama i STEM -u.

Žene sa zanimanjem iz STEM oblasti i studentkinje iz STEM oblasti igraju važnu ulogu u jačanju uključenosti djevojaka i žena u ovoj oblasti. Kao uzori one mogu pokazati široku lepezu studijskih programa i zanimanja iz STEM oblasti, mogu pokazati da uživaju u svom poslu i da su dobre u njemu. Na taj način one mogu podržati samopouzdanje djevojaka i njihov interes za teme povezane sa STEM-om. Učenice u srednjem obrazovanju su zainteresovane da saznaju kako izgleda dan u životu ovih uzora, za koje su se studije opredijelile i koliko su teške te studije, šta one vole da rade pored svojih studija ili posla i sa kim. Uzori su sastavni dio mnogih aktivnosti VHTO-a, nizozemske državne stručne organizacije za djevojčice/žene i nauku/tehnologiju.

Sve žene koje učestvuju u aktivnostima VHTO-a prijavile su se za Spiegelbeeld ("odraz u ogledalu"), bazu podataka VHTO-a koja sadrži više od 2.000 žena sa zanimanjem iz STEM oblasti i STEM studentkinja. VHTO posvećuje veliku pažnju odabiru uzora za brza upoznavanja, gostujuća predavanja, učenje posmatranjem drugih kolega, mentorstvo itd. VHTO je bio partner u nekoliko nizozemskih nacionalnih programa čiji je cilj bio uključivanje mladih u srednjim školama i usmjeravanje njihovog odabira karijernog obrazovanja u pravcu STEM-a. Jedna od glavnih aktivnosti VHTO-a je organizacija sesija brzog upoznavanja.

potencijala, nego završiti s pokušajima da obuhvate nekoliko područja kojima se ne bi mogli u potpunosti posvetiti.¹¹

Autori/ce poglavlja: Mirnes Hrvat, Alma Mahmutović, JU Mješovita srednja škola „Nordbat-2“, Vareš; Ensar Kokor i Ajdin Kadić, JU Srednja ugostiteljsko-turistička škola, Sarajevo; Neldin Trako, Selim Jusić, Suvad Delić, Srednja mješovita škola "Mladost" Zenica.

¹⁰ Compilation of good practices to promote an education free from gender stereotypes and identifying ways to implement the measures which are included in the Committee of Ministers' Recommendation on gender mainstreaming in education (2015). Council of Europe, <https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6557-gender-equality-commission.html>.

¹¹ Ibid.

RODNO ODGOVORNA PEDAGOGIJA

Priručnik za integriranje rodne dimenzije
u srednje stručno obrazovanje

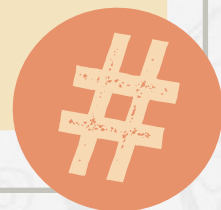
5. Rodno odgovorna pedagogija

Ključni pojmovi

Rodno odgovorna pedagogija odnosi se na procese poučavanja i učenja koji obraćaju pažnju na posebne potrebe učenja djevojčica i dječaka. Oni se mogu identificirati procjenom izazova i praznina u vještinama i znanju za oba spola.

Intersekcionalnost je analitički alat za proučavanje, razumijevanje i reagiranje na načine na koje se spol i rod preklapaju s ostalim osobinama ili identitetima pojedinca i kako ta preklapanja doprinose jedinstvenom iskustvu diskriminacije.

Intersekcijska diskriminacija je diskriminacija koja se događa zbog nekoliko različitih osobina, karakteristika ili identiteta koji su međusobno integrirani, preklapaju se i neodvojivi su jedan od drugog.

Grupa često istraživanih obrazaca reprodukcije rodni nejednakosti uključuje odnose i interakcije nastavnika/ca i učenika/ca u školi i učionici. Škola, a posebno učionica, prostor je u kojem se i nastavnici/e i učenici/e svakodnevno susreću sa socijalnom, ekonomskom, kulturnom i rodnom raznolikošću i podjelama. U tom kontekstu, jedno od centralnih pitanja je stvarna mogućnost artikuliranja i izražavanja obrazovnih potreba i interesa pojedinaca. Fokus ovog poglavlja će biti kako potaknuti dijalog, senzibilizaciju i stvaranje stimulativnog okruženja za dječake i djevojčice.

Rodno osjetljivo obrazovanje usmjereno je na:

- promociju rodno ravnopravnih uloga, ponašanja, odnosa;
- aktivno promoviranje rodne ravnopravnosti i društvene pravde;
- oslobađanje od rodni stereotipa, predrasuda, diskriminacije i seksizma;
- poticanje razgovora o ravnopravnosti muškaraca i žena, pri čemu se kritički pristupa rodno stereotipnim prikazima likova u udžbenicima, nastavnici/e se jednako ponašaju prema djevojčicama i dječacima i ukazuju im na to da ih njihova rodna pripadnost ne smije kočiti u daljnjim izborima obrazovanja i karijere.

Da bismo procijenili da li koristimo rodno odgovornu pedagogiju, trebamo postaviti nekoliko pitanja:

- Da li se u kurikulumu uzimaju u obzir rodno osjetljivi pristupi i metodologije? Usvajanje različitih stavova može učenicima/ama pružiti bogatiju perspektivu i omogućiti im da se upoznaju sa širom perspektivom svijeta;
- Da li se unutar nastave stvaraju mogućnosti za zajednički rad učenika/ca u različitim grupama? Potrebno je ispitati način na koji učenici/e rade zajedno tokom učenja i kako na to utiču odnosi spolova. Također je potrebno osigurati da svi imaju jednake mogućnosti da daju svoj doprinos, da postoji rodna raznolikost u grupama/timovima i da se izbjegne izolacija. Na primjer, nastavno osoblje treba osigurati da učenički tim ne čini jedna djevojčica i ostali dječaci (i obrnuto);
- Uzimaju li se u obzir rodno osjetljivi jezik i komunikacija? Ključno je osigurati da se napori usmjere ka korištenju rodno osjetljivog jezika i drugih oblika komunikacije, poput slika.

Rodno odgovorni nastavnici/e uzimaju u obzir spol i različite potrebe u planiranju nastave, razmatrajući također razlike u potrebama učenika/ca za učenjem na osnovu njihovog različitog društvenog porijekla i stilova učenja. Rodno prilagođen plan časa uzima u obzir nastavne materijale i materijale za učenje, metodologije, aktivnosti i raspored učionica.

Rodno odgovorna pedagogija treba se prilagoditi kontekstu, školi, učionici. Ne postoji univerzalni pristup za sve, no neka od osnovnih pravila i savjeta mogu biti primijenjena od samog početka. Na primjer: svaka djevojčica i svaki dječak donose u učionicu različit skup osobina ličnosti, prednosti, izazova, sposobnosti i stilova učenja, društvenih identiteta i snova.

Prepoznavanje individualnosti učenika/ce ključno je za postizanje fer rodni odnosa u učionici. Odvajanje vremena za razumijevanje i rješavanje različitih potreba učenika/ca i njegovanje njihovog potencijala bitan je korak za dinamiku u učionici. Stvaranje jasnih i dosljednih očekivanja i granica u učionici pomaže u stvaranju psihološke sigurnosti koja je potrebna učenicima za napredak.

Interakcije u učionici osiguravaju da učenici/e međusobno komuniciraju na času. Ističući saradničku i kooperativnu prirodu grupnog rada, učenici/e međusobno dijele odgovornost za učenje, razgovaraju o različitim shvatanjima i pitanjima koja imaju. Učionice usmjerene na učenika/cu pružaju višestruke mogućnosti učenicima/ama da raspravljaju o idejama u malim grupama i u cijelim razrednim dijalozima. Pozovite ih da u svojim interakcijama posmatraju i analiziraju rodnu dinamiku, kao i nastavne materijale i materijale za učenje. Uspješne diskusije karakteriziraju mali grupni razgovori prilagođeni rodu koji nastoje dati glas svim učenicima (djevojčicama i dječacima) i pružiti dovoljno vremena i mogućnosti da saslušaju i razmotre ideje drugih.

Gdje se još može primijeniti rodno odgovorna pedagogija? Pogledajte u nastavku nekoliko prijedloga za srednje stručne i tehničke škole:

Važno je podsjetiti da svaka tema ima rodnu perspektivu! Odlučite se za kreativnost, časove odjeljske zajednice, aktivirajte, podstičite, osigurajte učešće svih učenika/ca.

Praktični alati za rad u struci

1.

Kako koristiti časove odjeljske zajednice?

Ono što je odlično kod časova odjeljske zajednice jeste da nastavnici ili nastavnice sami mogu kreirati čas onako kako oni misle da će biti najzanimljivije njihovim učenicima/ama, s ciljem da se što više učenika/ca uključi u rad. Tu dolazi do izražaja sama kreativnost nastavnika/ca, kao i poznavanje njihovih učenika/ca i prilagođavanje materijala za njih.

Čas odjeljske zajednice može se iskoristiti za nominiranje tema od interesa. Svaka tema ima rodnu perspektivu. Naravno, ponovo dolazi do izražaja kreativnost nastavnika/ca kako da obrade i rodno objasne određenu temu, odnosno „prilagode“ je svojim učenicima/ama, kako bi je što bolje shvatili.

I na kraju, potrebno je ostaviti prostor za učenike/ce kako bi mogli sami/e iznijeti svoja zapažanja, prezentirati svoje ideje o određenoj temi, te osigurati učešće svih učenika/ca kako se ne bi osjetili zapostavljenima ili, još gore, diskriminiranima.

Kako voditi rodno odgovoran čas odjeljske zajednice?

Svaka tema koja bi se obrađivala na času odjeljske zajednice morala bi proći kroz nekoliko faza kako bi se došlo do određenih zaključaka, a bitnih za rodno odgovornu politiku:¹²

a) Otvorena pitanja (Navesti učenike/ce da iznesu svoje misli i ideje; zavisno o kojoj temi govorimo, učenici/e sigurno već imaju neki stav o tome, da li pogrešan, da li ispravan, ali otvorenim pitanjima ćemo to i saznati.)

b) Pitanja u vezi s opažanjem (Pomozite učenicima/ama da dublje percipiraju svijet postavljajući pitanja poput: „Šta vidite da vas zabrinjava?“)

c) Pitanja o osjećanjima (Podržite ih u identificiranju emocija i zdravlja. Na primjer: „Kako se osjećate u vezi s ovom situacijom?“ Kao što smo već rekli, nove pojave i situacije mogu izazvati kako brigu, tako i razna druga osjećanja. Bitno je analizirati ih, analizirati samu pojavu, pronaći, eventualno, rješenja za neka stanja.)

¹² Dowd, C. Et al. (2018) Gender responsive pedagogy - a toolkit for teachers and schools, 2nd edition. FAWE, <https://www.unicef.org/esa/media/6726/file/GRP-A-Toolkit-for-Teachers-and-Schools-2020.pdf>.

d) Pitanja analize (Postavljajte dodatna pitanja koja pomažu učenicima/ama da dublje razmisle, uspostave veze ili jasnije artikuliraju svoje misli. Na primjer: „Kako ovo različito utiče na muškarce i žene?“ Nakon što utvrdimo kako se naši učenici/e osjećaju u vezi s određenom temom o kojoj razgovaramo na odjeljenskoj zajednici, te da li je shvataju „ispravno“ ili imaju predrasuda, trebalo bi raditi na postavljanju dodatnih pitanja kako bi učenici/e sami/e promišljali/e i na kraju donijeli/e ispravan zaključak, kao i da razmisle kako bi određena pojava uticala na muškarce i žene, odnosno dječake i djevojčice.)

e) Pitanja pojašnjenja (Postavljajte pitanja kako biste osigurali zajedničko razumijevanje pojmova. Na primjer: „Da li mi možete dati primjer?“ Kroz primjere je najlakše objasniti pojmove i stavove o određenoj temi, a koja sadrži i rodno odgovorno ponašanje. Učenici i učenice, kao i sami nastavnici i nastavnice mogu imati svoje primjere kako bi što bolje shvatili temu o kojoj se razgovara, te da li je ispoštovana rodno osviještena politika.)

f) Pitanja za zauzimanje perspektive drugih (Pozovite učenike/ce da vide nešto iz drugog ugla. Na primjer: „Kako bi ovo moglo izgledati drugim uključenim ljudima?“ Učenike/ce se treba učiti i „tjerati“ da se postave u ulogu drugog, kako bi neki događaj što bolje shvatili, doživjeli i donijeli ispravne zaključke. A samo to razmišljanje i uživljanje u ulogu drugoga treba da ga nauči da ne donosi zaključke o drugima, a da ih prvo ne upozna, bez obzira na spol ili drugo.)

g) Pitanja za vizioniranje (Identificirajte ideale, vrijednosti i snove učenika. Na primjer: „Kako biste željeli da to izgleda?“ Ovim pitanjem i vježbom možemo dosta toga naučiti o našim učenicima/ama, njihovim željama i snovima, vidjeti kako bi se ponašali u nekoj situaciji, te kako sve to rodno „osvijestiti“.)

h) Pitanja o promjenama (Identificirajte šta se treba promijeniti u nekoj situaciji. Na primjer: „Šta je to što je potrebno promijeniti?“; „Koji su vaši prvi koraci?“; „Zašto uopće treba nešto mijenjati?“ Osvrnuti se na sva prethodna pitanja i vidjeti jesu li učenici/e donijeli prave zaključke, i kako bi neke situacije oni promijenili, a sve poštujući rodno odgovornu politiku.)

Rodno odgovorne metode za čas odjeljenske zajednice

Odabrati temu zanimljivu učenicima i učenicama - učenici/e mogu sami/e birati temu o kojoj žele govoriti, kao i da se unaprijed pripreme za čas, odnosno pripreme pitanja, nađu novinske isječke, nađu dokumentarne filmove ili muziku na zadatu temu.

Odabrati format koji je interaktivan - da li će to biti diskusija, rad u malim grupama, simulacija, dramski izvedeni zadaci zavisi od sastava i interesovanja učenika i učenica. Dovedite goste - osobe koje mogu biti zanimljive i dati drugačiju perspektivu na temu koja se obrađuje, razgovarati s pedagogom/pedagogicom.

Kreirajte sigurno okruženje za otvorene razgovore. Treba stvoriti atmosferu u kojoj će učenik/ca moći bez ustručavanja iznijeti svoje mišljenje na zadatu temu, te time ih potaknuti na akciju, kampanje, aktivnosti, a vezano za tu temu koja im je bila zanimljiva. Važno je izgraditi okruženje u kojem su svi dobrodošli i jednaki, a drugi i drugačiji prihvaćeni i razumije ih se.

2.

Stvorite siguran način za učenike/ce da postavljaju pitanja i traže savjet

Radite na izgradnji povjerenja kako s razredom, tako i s pojedincima/kama. Budite svjesni da će nekada vaš spol biti važan – razvijte saradnju s kolegom/icom suprotnog spola, budite tim za koji učenici/e znaju da na njega mogu računati. Budite podrška učenicima/cama i vodite računa o tome da se nekada teške teme i neugodna pitanja rijetko otvaraju – budite spremni pronaći način koji odgovara senzibilitetu učenika/ca. Primjera radi, postavite anonimnu kutiju na privatnu, ali centralnu lokaciju u učionici i pozovite učenike/ice da anonimno napišu svako pitanje o pubertetu, seksualnom sazrijevanju, nedoumicama, potrebom za informacijama na mali komad papira i stave ga u kutiju. Sortirajte papire izvan razreda kako biste osmislili aktivnosti i lekcije za rješavanje pitanja koja učenici/e imaju.

Jako važno: Vaša lična mišljenja i opredjeljenja ne smiju ući s vama na čas.

3.

Vježba: Izmišljena biografija i vizit-karta

Ciljevi: Uočavanje najvažnijih obilježja identiteta putem vizit-karte i biografije. Razvijanje ponašanja u socijalnim situacijama u kojima učenici/e upoznaju manji broj ljudi različite pripadnosti. Sklapanje poznanstava i uspostavljanje komunikacije. Ova vježba razvija maštu, samostalnost, kreativnost, uvažavanje drugog i drugačijeg i originalnost.

Učesnici: 20 - 25 učenika/ca podijeljenih u 3 grupe

Materijal: list papira, olovke, makaze, karton...

Trajanje: 45 min.

Radni zadaci:

Korak 1: individualni rad

Svaki od učenika/ca bi trebao/la razmišljati o tome kako će izgledati njegova/njena budućnost: čime bi se bavili/e, iskustvo, najvažnija obilježja identiteta. Učenicima i učenicama je dozvoljeno da idu i šire, da zamisle neki drugi život umjesto svog, obrazovanje, zanimanje i sl.

Na osnovu toga svako pravi kratku biografiju. Na osnovu biografije svaki učenik/ca izgrađuje i vlastitu vizit-kartu.

Korak 2:

Učenici/e se dijele u grupe i predstavljaju se jedni drugima uz simuliranje upoznavanja. Predstavljaju se putem biografija i dijele svoje vizit-karte.

Učenici/e vježbaju upoznavanje s drugim ljudima. Sklapaju nova poznanstva, uspostavljaju komunikaciju i međusobno postavljaju ciljana pitanja.

Korak 3: Diskusija u plenumu

Zašto dječak želi ili zamišlja određeno zanimanje (isto pitanje i za djevojčice)? Da li ih je nešto iznenadilo? Razvija se diskusija uz argumentaciju i primjere iz prakse, razbijaju se predrasude o odlukama šta žele biti u budućnosti. Diskutiraju o tome kako im je bilo, kako su se osjećali prilikom predstavljanja.¹³

4.

Vježba: Refleksija kroz ogledalo

Ciljevi: Analiza odnosa između učenika/ca u odjeljenju, jačanje svijesti o važnosti dobrih međuljudskih odnosa u razredu, životu i radu. Kroz iskrene sugestije pozitivno uticati na ponašanje pojedinaca/ki.

Učesnici: cijeli razred ili manja grupa

Trajanje: 30 - 45 min.

Priprema – materijal: list papira formata A4 za svakog učenika; raznobojni flomasteri...

Korak 1:

Učenici dobijaju zadatak da na papiru formata A4 nacrtaju što veći krug i da na vrhu napišu svoje ime. Nastavnik/ca objašnjava svrhu tog kruga. Taj krug predstavlja jedno ogledalo u koje svaki učenik/ca treba upisati osobine vlasnika/ce tog ogledala. Svaki učenik/ca treba u krug upisati osobine iskreno i bez vrijeđanja i pretjerivanja.

Korak 2:

Nakon crtanja kruga i pisanja imena učenici/e dodaju list učeniku/ici do sebe. Svi listovi moraju obići sve učenike/ce.

Korak 3:

Kad su svi učenici/e razmijenili listove, svako uzima svoje ogledalo. Na prijedlog nastavnika/ce učenici/e mogu na plenumu raspravljati o osobinama svojih drugara (lijep/a, pametan/na... široke glave, uskog nosa, cicija i sl.). Na osnovu tih sugestija, svaki učenik/ca može gledati svoje ogledalo, samostalno uočiti koje dobre osobine posjeduje, a koje bi morao/la promijeniti u cilju poboljšanja odnosa u razredu, ali i uopće.

Korak 4:

Na prijedlog nastavnika/ce učenici/e mogu pročitati svoje osobine, učenik/ca koji/a je po prirodi tihe naravi je pročitao/la svoje osobine, kao i oni koji se manje ističu. Ovom vježbom učenici/e stižu samopouzdanje, ohrabrenje i jačanje svijesti za prihvatanje drugog i drugačijeg.

13 UNV (2002). Praktikum za kreativniji i zajednički rad učenika i nastavnika.

Planiranje časa rodno odgovorne pedagogije usmjerene na učenike/ce

Koristite priloženi obrazac kako biste razvili čas koji koristi rodno odgovornu pedagogiju.

Okvir lekcije	Opis
Razred/tema:	Koju temu pokrivete?
Nastavni ciljevi i kompetencije polaznika	Koje informacije i vještine želite da svi učenici/e demonstriraju ili pokažu na kraju časa?
Aktivnosti/metodologija	U kojim će aktivnostima učenici/e učestvovati kako bi ispunili cilj ili stekli kompetencije? Koje ćete metodologije primijeniti?
Rodni objektiv	Koje ćete konkretne korake poduzeti kako biste osigurali zadovoljenje potreba svih učenika, dječaka i djevojčica?
Vrednovanje/ocjenjivanje:	Kako ćete znati da li je svaki/a učenik/ca savladao/la kompetencije? Kako ćete znati koji su učenici/e usvojili kompetencije, a koji nisu?
Životne vještine Primjena:	Kako će naučena vještina ili stečeno znanje biti primijenjeni na život učenika izvan učionice?

Autori/ce poglavlja: Alma Mahmutović, JU Mješovita srednja škola „Nordbat-2“, Vareš; Sejdefa Kajević, Srednja tehnička škola „Hasib Hadžović“, Goražde

**IZVAN
KURIKULUMA —
GDJE SE MOŽE
DJELOVATI?**

Priručnik za integriranje rodne dimenzije
u srednje stručno obrazovanje

6. Izvan kurikuluma – gdje se može djelovati?

Ovo poglavlje se bavi pitanjima koja su dosad bila sporadično obrađena: kako rodna neravnopravnost pogađa muškarce, te ko su sve relevantni učesnici/e u procesu orodnjavanja srednjeg stručnog i tehničkog obrazovanja (osim učenika/ca). Pravedno i ravnopravno učešće muškaraca i žena nužni su preduslovi moderne demokratije, a rodna ravnopravnost nije samo i jedinstveno „žensko pitanje“. Program ravnopravnosti spolova nije rodno neutralan. Muški stereotipi mogu biti ograničavajući u izboru obrazovanja i karijere, a ponekad muškarce izolirati ili prisiliti na način života koji im se ne sviđa i koji je težak. Ipak, žene i dalje ostaju mnogo marginalizirana grupa, no štetnost rodni stereotipa ne smije biti zanemarena kada su u pitanju i muškarci i dječaci.

Rodno odgovorna škola je škola u kojoj akademsko, društveno i fizičko okruženje uzima u obzir posebne potrebe djevojčica i dječaka. To implicira da svi akteri razumiju obrazovne principe i prakse koji promoviraju rodnu ravnopravnost.

Na primjer, nastavne metodologije, upotreba jezika, obrazovni materijali, postavljanje učionice, interakcije i fizičko okruženje trebaju biti rodno osjetljivi i usmjereni na učenika.

Srednje stručno obrazovanje ima potencijal da promovira produktivno učešće žena na tržištu rada, osposobljavajući ih s potrebnim vještinama za obavljanje poslova u budućnosti. Međutim, ovaj potencijal ostaje uglavnom neostvaren u određenim sektorima zanimanja. Vršnjačka i posebno roditeljska uvjerenja i stavovi, uključujući i očeva, mogu potencijalno odigrati važnu ulogu u sprječavanju ili olakšavanju učešća djevojčica u stručnom i tehničkom obrazovanju.

Tržište rada također oblikuje odnos djevojčica, roditelja, nastavnika/ca, zajednice prema odabiru određenih zanimanja.

Uslovi poput kulture na radnom mjestu, fizičke infrastrukture, prisustva ženskih uzora na tehničkim poslovima (profil zaposlenika/ca) igraju ulogu u odnosu na odluke o učešću djevojčica i žena u „muškim“ sektorima – i obratno, dječaka i muškaraca u „ženskim“ sektorima.

Oni ne samo da određuju učešće na tržištu rada nakon obrazovanja, već i utiču na učešće djevojčica i dječaka u stručnom obrazovanju jer je učenje u industriji - na primjer kroz stažiranje - često dio programa ovih obrazovnih usmjerenja. Jaz u prelasku s obrazovanja na posao može se smanjiti ako se nastavni planovi i programi usklade s potrebama koje se brzo mijenjaju u sektoru. Pored toga, informacije o mogućnostima karijere u ovoj oblasti trebale bi biti rodno osjetljive i prilagođene posebno učenicama/studenticama, te im omogućiti različite realne mogućnosti zaposlenja. Poslodavce u tehničkim sektorima prije svega treba osvijestiti o važnosti raznovrsnijeg tržišta rada.

Podizanje svijesti o potrebi rodne ravnopravnosti u obrazovanju je prepoznavanje, potreba, preduslov i prvi korak u realizaciji obrazovnih strategija i predstavlja uzajamnu razmjenu informacija između učesnika/ca u procesu. Postizanje rodne jednakosti u obrazovanju nije jednostavno pitanje i uključuje: jednakost u pristupu u obrazovanju, jednakost u procesu učenja (svi učenici/e trebaju dobiti podjednak tretman profesora/ica, pristup istim obrazovnim materijalima i sl.), jednakost u obrazovnim rezultatima (svi učenici/e imaju iste mogućnosti ostvariti svoj puni potencijal), vanjske rezultate obrazovanja (jednaku mogućnost napredovanja, jednaku mogućnost zapošljavanja i jednaku platu). Podizanje svijesti podrazumijeva uticaj, zagovaranje, aktivizam, te promjenu određenih politika i društvenih normi. Aktivnosti podizanja svijesti kod rodno odgovornog obrazovanja predstavlja dugotrajan proces, jer direktno utiče na promjenu razmišljanja i rasuđivanja o svijetu koji nas okružuje.

Da bi podizanje svijesti bilo uspješno, mora postojati određeni cilj i motivacija učesnika/ca. Tema rodno odgovornog obrazovanja je značajna za sve djelatnike i djelatnice odgojno-obrazovnih ustanova jer i oni sami imaju uticaj na projiciranje rodni stereotipa i neravnopravnosti u nastavnoj praksi.

Primjeri dobre prakse

Kroz Centar za obrazovanje odraslih pri Mješovitoj srednjoj školi Tešanj, vrši se kontinuirana obuka radne snage u skladu s potrebama tržišta rada na lokalnom i širem nivou. Na osnovu toga prilikom upisa učenika i učenica u prve razrede srednje škole u zanimanje CNC operater ima i sve više učenica koje uspješno završavaju školovanje. U posljednjih 11 godina (prva obuka rađena je 2011. godine) urađena su 52 ciklusa obuke i osposobljavanja za rad na CNC mašinama koje su isključivo bile u skladu s potrebama tržišta rada. Prvih godina, obuci su pristupali isključivo polaznici muškog spola, međutim, u nekoliko godina obuci pristupaju sve više i žene. Pojedine firme iz općine Tešanj slale su svoje radnike i radnice na obuku osposobljavanja za rad na određenim vrstama mašina. Firme koje se bave tekstilnom proizvodnjom tražile su osposobljavanje svojih radnika/ca na nekim složenim radnjama i mašinama, što je Mješovita srednja škola uradila kroz dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i obuku. Toj obuci pristupio je i značajan broj muških polaznika, u odnosu na prijašnju praksu kada su polaznici obuke bile isključivo žene. Također, Mješovita srednja škola vršila je stručno osposobljavanje iz oblasti mehatronike radi potreba tržišta rada, a u svrhu lakšeg zapošljavanja. Edukacija je obuhvatala 32 kandidata i kandidatkinje iz oblasti mehatronike. U projektu stručnog usavršavanja učestvovalo je 22 radnika i radnica iz nekoliko tešanjskih firmi i 10 kandidata i kandidatkinja iz evidencije Zavoda za zapošljavanje općine Tešanj, koji će poslije obuke dobiti posao. Prilikom ove obuke podjednako je bilo i muških i ženskih učesnika. Planiranje upisne politike, u prvi razred, vrši se tako što škola ima Savjetodavno vijeće koje se sastoji od predstavnika i predstavnica iz Općine, Zavoda za zapošljavanje Tešanj, Udruženja privrednika Tešanj, te na osnovu njihovih informacija, svako iz svojih oblasti, kreira se upisna politika, promovirajući jednakost roda u okviru pojedinih zanimanja na način da nema podjele na muška i ženska zanimanja. Jedan od osnovnih ciljeva provođenja profesionalne orijentacije je podrška učenicima i učenicama u odabiru odgovarajućeg zanimanja, odnosno obrazovnog programa.

Praktični alati za rad u struci

1.

Povezivanje sa zajednicom

Preporučuje se:

- Podijelite informacije unutar svojih zajednica o važnosti obrazovanja djevojčica/žena i dječaka/muškaraca. Konsultirajte se s lokalnim ženskim grupama u pripremi ovih informativnih sesija, radite s partnerima u zajednici.
- Kreirajte participativne projekte koji uključuju lokalne škole i obrazovne institucije, učenike/ce, nastavnike/ce, uprave, udruženja roditelja, i širu zajednicu u razvoju lokalnih rješenja za povećanje učešća dječaka/muškaraca i djevojčica/žena u stručnom obrazovanju.
- Učenici/ce mogu posmatrati i istraživati teme vezane za rodne uloge i rodnu ravnopravnost u lokalnoj zajednici (npr. istražiti koliko ulica nosi ženska imena i tražiti od lokalnih vlasti da ulica ili trg u gradu nosi ime neke poznate žene).
- Uključite dječake i muškarce, stvarajući svijest o rodnim razlikama i dokazujući prednosti rodne ravnopravnosti u obrazovanju za zajednice.
- Ženski uzori su ključni. Korištenje ženskih uzora, čiji je cilj pokazati da djevojčice i žene također mogu napredovati u „muškoj“ karijeri.

2.

Uključivanje roditelja

Važno je da roditelji budu dio aktivnosti koje imaju za cilj orodnjavanje stručnog i tehničkog obrazovanja. Uključivanjem roditelja dobijate njihovu podršku, te se vaši napori u učionici preljevaju u razumijevanje i rad i kod kuće.

Ovo su primjeri nekih od aktivnosti koje mogu biti primijenjene:

- Škola u radu s roditeljima, te ostalim članovima i članicama porodica uključuje teme vezane za rodnu ravnopravnost;
- Upoznavanje roditelja s načelom i radom škole na unaprjeđenju rodne ravnopravnosti kroz organizaciju događaja i sastanke;
- Omogućavanje učenicima/ama da pripreme prezentaciju, kratko predavanje ili radionicu s roditeljima;
- Uključivanje roditelja u kampanje;
- Uključivanje očeva u aktivnosti povodom 8. marta;
- Pripremanje pisanih materijala za roditelje vezane za rodne stereotipe, prevenciju rodno uslovljenog nasilja, izbor zanimanja i rodnu ravnopravnost;
- Uključivanje roditelja u aktivnosti vezane za promociju rodno nestereotipnih zanimanja na način da u školama prezentiraju svoj rad ili omoguće učenicima i učenicima da ih posjete na njihovim radnim mjestima.

3.

Uključivanje dječaka

Od vitalnog značaja je da dječake uključimo u diskusije o rodu na efikasan način ako želimo imati bilo kakav smisleni uticaj na to pitanje. Argument koji kaže „svi bismo trebali moći raditi šta god želimo“ ima veći odjek kod djevojčica jer su one sklonije tome da doživljavaju veću isključenost, dok je dječacima bilo mnogo teže priznati da im se sviđa bilo šta što se tradicionalno smatralo da je „za djevojčice“.

Mnogi mladići dijele zabrinutost oko toga kako će biti percipirani ako budu govorili u korist feminizma ili osudili seksistički komentar. Osnaživanje učenika da govore u korist jednakosti treba činiti ključni dio nastavnog plana i programa.

Prijedlozi za rad s dječacima:

- rasprave o prednostima rodne ravnopravnosti za dječake kao što su sloboda od rigidnih rodnih uloga i očekivanja,
- drama i igra uloga oko rizika s kojima se djevojke suočavaju,
- grupno pripovijedanje (U ovom pristupu voditelj/ica započinje priču i dozvoljava grupi da prozove kraj. Grupa zatim raspravlja o tome zašto je odabrala kraj koji je uradila i koje su je pretpostavke i predrasude navele da odabere taj kraj).

Kampanje za podizanje svijesti o rodnoj ravnopravnosti u srednjim stručnim i tehničkim školama

Kampanja je dobro osmišljen plan djelovanja kako bi se postigao određeni cilj ili dobio ishod unutar određenog vremenskog perioda. Kampanja je nastojanje da se donese neka promjena. Sve promjene su poprilično kompleksne, naročito ukoliko pomjeraju granice tradicionalnog razumijevanja društvenih pojava. Rodna ravnopravnost podrazumijeva upravo to - pomjeranje granica u razumijevanju i pružanju jednakih prilika za sve u svim sferama života, bez obzira na spolne, rodne, rasne i sve druge razlike koje nas čine individuama. Međunarodna istraživanja otkrivaju široke obrasce rodne nejednakosti u interakcijama u razredu. Prvi korak ka planiranju dobre kampanje bi trebao biti dobar i motiviran tim koji posjeduje različite vještine i dobro vlada materijom. Tim koji će izvršiti analizu i uočiti u kojem dijelu škola i obrazovanje postaju rodno neosjetljivi, gdje se nalazi prilika za unaprjeđenje obrazovanja i mogućnost da škola postane prihvatljiva za sve, jer je kvalitetno obrazovanje osnovno ljudsko pravo. Sve informacije do kojih se može doći će biti od koristi u planiranju kvalitetne kampanje.

Za izradu kvalitetnog plana i stvaranje ciljeva predlaže se korištenje (SMART) tehnike:

- **Specifično** (Specific) – šta želite promijeniti, gdje, za koga i kada?
- **Mjerljivo** (Measurable) – hoće li biti moguće izmjeriti uspjeh? Trebalo bi biti!
- **Ostvarljivo** (Achievable) – budite realni u pogledu onoga što se može postići.
- **Orijentirano na rezultate** (Result oriented) – usredotočite se na postizanje značajne promjene.

Savjeti za promociju kampanje:

- Osmisliti vizuelni sadržaj u vidu loga, fotografije, banera, brošura, videosadržaja...
- Izraditi web-stranicu, portal, račun ili nalog na društvenim mrežama (Facebook, Instagram, TikTok...)
- Kreirajte partnerske odnose s medijima i ostvarite kontakt s osobama bitnim u relevantnoj sferi djelovanja.

Primjeri dobrih rodno odgovornih kampanja:

He for She

Kampanja, koju su pokrenule UN Women, ima za cilj uključiti dječake i muškarce jer rodna ravnopravnost ne diskriminira – utiče na oba spola. Od njegovog pokretanja dovršeno je više od 1,3 miliona akcija koje zagovaraju svijet koji je više rodno ravnopravan. Kampanja He For She ima za cilj podizanje svijesti o potrebi borbe protiv nasilja i diskriminacije, koje djevojke i žene često trpe samo zato što „pripadaju spolu u nepovoljnom položaju“. Glavni cilj pokreta, koji je iznijela Emma Watson, je mobilizirati muškarce diljem svijeta da budu aktivniji u borbi protiv nejednakosti spolova. Spolna nejednakost u jednakoj mjeri zahvata i muškarce i žene, te je upravo iz tog razloga na oba spola odgovornost i obaveza o izjednačavanju prava.

Više informacija dostupno je na: <https://www.heforshe.org/en>.

Inicijativa mladića (YMI) - Young Men Initiative

Pokrenuta je 2006. godine i trenutno se provodi u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Hrvatskoj, Kosovu i Albaniji, oslanja se na sveobuhvatne i programske napore CARE-a za sprječavanje rodno zasnovanog nasilja i promicanje ravnopravnosti spolova u ovom području. Inicijativa mladića potiče mlade na izgradnju znanja i stavova o ravnopravnosti spolova i zdravim stilovima života, te na smanjenju nivoa nasilja svih vrsta. Inicijativa mladića započela je kao mala kvalitativna studija koja istražuje stavove i ponašanja mladih, a zatim je s godinama prerasla u sveobuhvatan program komponenti. Od svog početka, program je direktno uključivao više od 120.000 učenika i 1.600 nastavnika/ca u više od 230 srednjih škola.

Autori/ce poglavlja: Adela Srkalović, Azra Brka, Mersiha Kurtić, Dženetina Jusufbašić, Besim Salkić, Idham Kruško, JU Mješovita srednja škola, Tešanj; Stanislava Matić i Lejla Telarević, JU Srednjoškolski centar, Hadžići.

Zaključak

Srednje stručno obrazovanje je specifično jer se nerijetko smatra „muškom“ oblašću. Pohađaju ga pretežno dječaci, kurikulum je većinom rodno neutralan ili slijep, a nastavno osoblje ograničeno u pristupu drugačijim metodama i reorganizaciji nastave. Kako ovu oblast obrazovanja učiniti dostupnom i jednakom i za djevojčice i za dječake, na način da odgovara njihovim potrebama i interesima?

Kako su obrađene metodološke cjeline ukazale, uvođenje rodne ravnopravnosti je kontinuiran proces i uključuje mnogo više od rada samo s učenicima/ama. Mijenjanje i izazivanje ukorijenjenih rodni stereotipa izlazi van učionice, no to ne znači da upravo učionice ne mogu biti dio transformativnog pristupa i za djevojčice i za dječake, ali i roditelje, školsku upravu, nastavnike/ce. Prilikom uvođenja izmjena – koje svakako trebaju biti razumne, provodive i prilagođene potrebama - nemojte da vas uplaše otpori, težak i spor napredak ili čak zadirkivanje. Svaka promjena na početku traži dodatnu energiju i predanost, rad s cijelim nizom učesnika/ca u procesu, no cilj uključenja rodne ravnopravnosti će sasvim sigurno opravdati te napore i potaknuti dugoročne pozitivne rezultate u zajednici. Svrha ovog priručnika je da na sažet i praktičan način podijeli znanja profesora/ica iz srednjih stručnih i tehničkih škola nakon završenih 5 modula treninga iz oblasti rodno odgovornog obrazovanja. Priručnik će, nadamo se, poslužiti njihovim kolegama/icama i potaknuti nastojanja da se rodna ravnopravnost posmatra kao integralni dio svakodnevnog rada, primjenjujući inovativne metode i nekada male, ali značajne korake u ohrabriranju učenika/ca ali i kolega/ica da bolje razumiju i odgovore na potrebe koje su rodno uslovljene. Na samom kraju želimo podijeliti zaključke koji trebaju usmjeriti naš rad i motivirati promjene:

Borba za rodnu jednakost i ravnopravnost nije jednokratna. Stalno ćemo propitivati i imati nove oblike nejednakosti i stoga trebamo biti spremni da na njih odgovorimo.

Ne trebamo se umoriti. Male pobjede i mali napredak su ipak napredak! Svaka promjena otvara mogućnosti za cijele generacije dječaka i djevojčica.

Promjene su moguće!

Rodna ravnopravnost nije žensko pitanje i ne tiče se samo žena.

Naše škole trebaju biti sigurna, inspirirajuća i motivirajuća mjesta za profesore/ice i učenike/ice.

Bibliografija

1. Alibabić, Š. et al. (2012). Priručnik Naknadno sticanje osnovnog obrazovanja. Sarajevo: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.
2. Angeli, M. (2018) GenderEd Combating gender stereotypes in education. Mediterranean Institute of Gender Studies, dostupno na <https://medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/Combating-gender-stereotypes-in-education-EN.pdf>
3. A Guide for Gender Equality in Teacher Education Policy and Practices (2015) UNESCO, dostupno na <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000231646>
4. A teachers guide to gender sensitivity in the classroom, dostupno na: <https://www.aware.org.sg/wp-content/uploads/Teachers-guide-to-addressing-gender-stereotypes-in-the-classroom.pdf>
5. Barada, V. (2004). Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti! Zagreb: Centar za ženske studije.
6. Bašić, V. i drugi (2012). Knjiga metoda - kreativno učenje. Sarajevo, Franex Trade d.o.o.
7. Bašić, M. (2001). Metodika nastave biologije. Zenica: Dom štampe.
8. Blažić, A. (2016). Rodna (ne)ravnopravnost u obrazovanju. Rijeka: Sveučilište u Rijeci.
9. Challenging Gender Stereotypes in the Classroom. Reeson Education, dostupno na: <https://www.reesoneducation.com/blog/2020/08/top-tips-for-building-rapport-with-students?source=google.com>
10. Compilation of good practices to promote an education free from gender stereotypes and identifying ways to implement the measures which are included in the Committee of Ministers' Recommendation on gender mainstreaming in education (2015). Council of Europe, dostupno na <https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6557-gender-equality-commission.html>
11. Čaušević, J. i Zlotrg, S. (2011). Način za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima. Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu „Lingvisti“ i Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu.
12. Dardić, D. et al. (2016). Svi su drugačiji. Budi i ti! - Priručnik za borbu protiv rodne diskriminacije. NVO Preptuum mobile - Institut za razvoj mladih i zajednice Banjaluka, <http://www.pm.rs.ba/wp-content/uploads/2016/01/Svi-su-drugaciji.-Budi-i-ti-Prirucnik-za-borbu-protiv-rodne-diskriminacije.pdf>
13. Dowd, C. Et al. (2018) Gender reponsive pedagogy - a toolkit for teachers and schools, 2nd edition. FAWE, <https://www.unicef.org/esa/media/6726/file/GRP-A-Toolkit-for-Teachers-and-Schools-2020.pdf>
14. Fondacija Heinrich Boll (2004). Gender perspektiva u nastavi: mogućnosti i poticaji. Sarajevo: Regionalni ured Sarajevo: KulturKontakt Austria.
15. Gender Equity Movement in Schools Campaign Guide (2011). ICRW, <https://www.youthpower.org/sites/default/files/YouthPower/files/resources/Gender-Equity-Movement-in-Schools-Campaign-Guide.pdf>

16. Hermes, J. (2012). Žene novinari/novinarke imaju prednost. Zagreb. Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova, dostupno na: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805a20db>
17. Kožić Komar, V. et al. (2021). Smjernice za ostvarenje rodne ravnopravnosti u školama. Zagreb: Forum za slobodu odgoja, dostupno na: <https://fso.hr/fso-publikacije/smjernice-za-ostvarenje-rodne-ravnopravnosti-u-skolama/>
18. Memedović, F. et al. (2018). Priručnik za obuku edukatora i omladinskih radnika za rad u srednjim školama. Sarajevo: Glavni ured CARE Deutschland - Luxemburg e.V. u BiH
19. Munivrana A. i drugi (2017). Zbirka radionica „Pokreni promjenu“, 40 ideja za rad s djecom i mladima u području različitosti. Zagreb: Forum za slobodu odgoja, dostupno na: https://startthechange.net/wp-content/uploads/2018/03/pokreni_promjenu_zbirka_hr.pdf
20. Paket za organizaciju aktivnosti na nivou škole na temu nediskriminacija, dostupno na: http://www.skolskiportal.edu.me/Ideje_za_rjeavanje_dilema_izazova/Paket_nediskriminacija.pdf
21. Posavec, M. Suvremene metode i oblici poučavanja, dostupno na: <https://www.os-kamenica.com/nastava/suvremene-metode-i-oblici-poucavanja>
22. Rezolucija Europskog parlamenta od 10. lipnja 2021. o promicanju rodne ravnopravnosti u obrazovanju i karijerama u području znanosti, tehnologije, inženjerstva i matematike (STEM) (2019/2164(INI)), dostupno na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0296_HR.html#def_1_6
23. Rodna ravnopravnost u obrazovanju i kroz obrazovanje INEE Džepni vodič za rodnu problematiku(2012) INEE, dostupno na: https://inee.org/sites/default/files/resources/INEE_Pocket_Guide_to_Gender_SRB_2010.pdf
24. Rodne uloge: što su, kako nastaju, dostupno na: <https://bs.warbletoncouncil.org/roles-genero-11283#menu-7>
25. Rodne uloge. Evropski institut za ravnopravnost, dostupno na: <https://eige.europa.eu/hr/taxonomy/term/1209>
26. Slunjski, E. (2014) Kako djetetu pomoći da (p)ostane tolerantno (razumije i prihvaća različitosti). Zagreb. Element d.o.o.
27. Štimac Radin, H. (2007). Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije. Zagreb. Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
28. UNV (2002). Praktikum za kreativniji i zajednički rad učenika i nastavnika.
29. Zenzerović Šloser, A ur. (2013). Priručnik za za nastavnike - Pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja. Centar za mirovne studije/Mreža mladih Hrvatske, https://www.cms.hr/system/article_document/doc/37/GOO_prir_FINAL.pdf
30. Žnidarec Čučković, A. (2018). Priručnik dobre prakse Broj 8 Vijeće Europe. Strasbourg Cedex. Vijeće Europe, dostupno na: https://mint.gov.hr/UserDocsImages/AAA_2020_MINTIS/sport_arhiva/EPAS_prirucnik_VE2018.pdf
31. Web-stranica kampanje He for She, dostupno na: <https://www.heforshe.org/en>

